

Беларускія Ведамасьці

ВАРШАВА, красавік-травень 2002 г.

**НЕ ПРАВЫ ЧАЛАВЕКА — ГАЛОЎНАЕ ДЛЯ БЕЛАРУСАЎ,
А НЕЗАЛЕЖНАСЬЦЬ І СВАБОДА, БО НЕ БЫВАЕ
„ПРАВОЎ ЧАЛАВЕКА” ПАД АКУПАЦЫЯЙ**

Дэманстрацыя беларусаў у Нью-Ёрку. 4 траўня.

НАЦЫЯ — МОВА. АБАРАНЯЙМА І БЕРАЖЭМ.

Узмацняецца этнацыд, павялічваецца ціск на беларускую культуру, мэтадычна робіцца чорная справа па ліквідацыі беларускай мовы.

Шмат якія беларусы не ўсведамляюць, аднак, велічыні небяспекі, якую нясе з сабой такая акупацыйная палітыка рэжыму. Становішча прааналізавалі сябры Беларускага Народнага Фронту. Прынятая спецыяльная заява, зварот да беларускага насельніцтва „Пра зьнішчэньне рэжымам Лукашэнка беларускай мовы і пра неабходнасьць яе абароны”.

У заяве паведамляецца:

„Гісторыя эўрапейскага нацыянальнага адраджэньня, якое было арыентаванае на стварэньне вольнай дзяржавы праз нацыянальнае асьветніцтва народа, паўсюдна засьведчыла галоўнае пытаньне і галоўную каштоўнасьць нацыі, за якую найперш змагаліся адраджэньцы ва Ўсходняй і Цэнтральнай Эўропе. Такой каштоўнасьцю была нацыянальная мова. Яе значэньне не падважваецца, яе неабходнасьць і яе існаваньне не дыскутуецца, гэтаксама, як не дыскутуецца само жыцьцё.

Для Беларусі, якая, страціўшы незалежнасьць, амаль 200 гадоў была аб'ектам асіміляцыйнай палітыкі, захаваньне і сьвярджэньне беларускай мовы ёсьць ня толькі першаснай неабходнасьцю, але і першай умовай

існавання нацыі. Прыкрытэт беларускай мовы найпрост звязаны з дзяржаўнай незалежнасцю і нацыянальнай сьведамасцю народа.

Без грамадзкага і дзяржаўнага сцвярджэння беларускай мовы, без усведамлення яе вызначальнай ролі для гістарычнай рэалізацыі беларускай нацыі ўсе спробы захаваць незалежнасць краіны, наладзіць эканоміку, узвысіць культуру і ўзровень жыцця асуджаны на провал.

Найлепшым сьведчаннем гэтаму ёсць беларуская гісторыя апошніх двухсот гадоў акупацыі і паводзіны палітычных непрыяцеляў беларушчыны.

* * *

Апошнія сем гадоў ідзе комплекснае і пакрокавае вынішчэнне ўсяго беларускага. Беларуская мова — галоўны чынік беларускае нацыі. Пакуль існуе мова — існуе нацыя. Беларуская мова змагла пераадолець часы палінізацыі, гвалтоўнай русіфікацыі, бальшавіцкай навалы і шматлікіх войнаў.

Акупацыйныя рэжымы заўсёды імкнуліся разбурыць найперш мову для таго, каб пазбавіць нацыю гістарычнай памяці і перспектывы, згуртаванасці і волі да супраціву. Ня сталі выключэннем і дзеянні Лукашэнкаўскага рэжыму, які па ўказанні з Масквы і зь яе дапамогаю ўсталяваў у Беларусі ўнутраную акупацыю. Не зважаючы на тое, што ніхто ня мае права распараджацца лёсам нацыянальнай мовы, якая належыць усім пакаленням беларусаў, у траўні 1995 года быў незаконна арганізаваны так званы „рэфэрэндум” па мове. Скарыстаўшы мэтад гвалтоўных маніпуляцыяў, рэжым навязаў беларусам расейскую мову ў якасці дзяржаўнай. Галоўны ўдар быў нанесены па сістэме адукацыі. На асноўныя ролі тут пастаўлены асобы з выразна акрэсленай антыбеларускай пазыцыяй, вызначаныя на бязьлітнае вынішчэнне беларускай мовы і татальную русіфікацыю. На сённяшні дзень у Беларусі засталіся адзінкі беларускіх садкоў, школаў і клясаў. Беларуская мова амаль цалкам выцесненая з вышэйшых навучальных устаноў. Паўсюдна ўведзена расейская мова і расейскія мэтодыкі ёсць інструмент панявольнення маладых беларусаў, разбурэння іх нацыянальнай тоеснасці, адлучэння ад найлепшых нацыянальных і сусветных традыцыяў. Імёны магільшчыкаў беларускай нацыянальнай мовы вядомыя. І ўсе яны будуць адказваць за парушэнне канстытуцыйнай правоў беларускага народа.

Беларуская мова як дзяржаўная незаконна ігнаруецца ў адміністрацыях, міністэрствах, ва ўстановах і на прадпрыемствах. Уся сістэма справаводства вядзецца не па-беларуску. У структурах улады выракліся беларуская мова, дэманстратыўна размаўляюць на мове іншай дзяржавы. Грамадзянам паўсюдна адмаўляецца ў выдачы любых дакументаў на дзяржаўнай беларускай мове. У краіне запанавала чужая, небеларуская інфармацыйная прастора. На радыё і тэлебачанні да мінімуму скарачана колькасць беларускамоўных перадачаў. Усе аналітычныя праграмы выходзяць выключна па-расейску. Пераважная большасць газэтаў і часопісаў (у тым ліку і незалежных) выдаецца на расейскай мове. Рэжыма вырабляецца не на мове карэннай нацыі. Кнігарні краіны запоўнены нізкаквартаснай літаратурай на расейскай мове.

Зьнішчэнне беларускай мовы і насаджэнне расейскай рэжым чынічна ажыццяўляе на грошы з падаткаў беларускіх грамадзянаў. Пры гэтым замоўчваюцца вынікі перапісу насельніцтва Беларусі 1999 года, паводле якога 81,2% жыхароў краіны назвалі сябе беларусамі, а зь іх 85,6% прызналі роднаю моваю толькі беларускую мову.

Прамаскоўскі рэжым стварыў на Беларусі спрыяльныя ўмовы для расейскай інфармацыйнай палітыкі, якая набыла праявы маштабнай інфармацыйнай вайны супраць беларускай нацыі. Расейскія сродкі масавай інфармацыі на эрэц-мове насаджаюць у нашай краіне культ гвалту, крымінальнай сілы, непавягі да асобы. Краіну захліснула навала ідэалагічных гастралёраў пад выглядам „эстрадных, цыркавых і тэатральных калектываў Расеі”, якія пашыраюць атмасферу бездухоўнасці ў беларускім грамадстве.

Галоўны аб’ект расейскай інфармацыйнай зброі — беларуская моладзь. Пад уздзеяннем гэтай разбуральнай інфармацыйнай навалы маладыя беларусы, адлучаны ад нацыянальнай мовы і багатых беларускіх традыцыяў, лёгка становяцца ахвярамі наркаманіі і п’янства, што вядзе да росту злчыннасці, захворванняў на СНІД, духоўнай і фізічнай дэградацыі. Намэнклатура ж праз фармальныя нарады і сёмінары здатная толькі бездапаможна імітаваць „клопат пра выхаванне моладзі”.

Актыўную русіфікацыю насельніцтва Беларусі праводзіць руская праваслаўная царква, якая традыцыйна прысутнічае ў Беларусі як антынацыянальны фактар.

Дзеля таго, каб пазбавіць Беларусь нацыянальнай эліты, прамаскоўскі рэжым мэтадычна разбурае беларускую навуку (пад выглядам „рэфармавання” Нацыянальнай Акадэміі Навук), нацыянальныя творчыя саюзы, цэнтры і ўстановы. Беларускія навукоўцы і творцы даведзеныя да жабрачага стану.

Каб пазбавіць Беларушчыну матэрыяльнага апірышча ў сваёй краіне, рэжым брутальнымі мэтадамі здушыў беларускае прадпрыемальніцтва. І сёння ўжо нішто не замінае Лукашэнку сплочваць свае ўласныя даўгі расейскім алігархам беларускімі прадпрыемствамі — нацыянальным здабыткам пакаленняў беларусаў. Самі ж беларусы на сваёй зямлі ператвараюцца ў бяспраўных наёмных рабочых.

Апошнімі гадамі актывізаваліся негатыўныя міграцыйныя працэсы. Найбольш актыўная частка беларускага грамадства змушаная шукаць лепшай долі па-за межамі краіны. А тым часам павялічваецца наплыв у Беларусь „русскоязычного населения” з усёй постсавецкай прасторы. Шкода, нанесеная Беларусі палітыкай татальнай русіфікацыі, можа быць параўнаная толькі з наступствамі Чарнобылю. Прамаскоўскі рэжым антынацыянальнай палітыкай справакаваў дэмаграфічную катастрофу ў краіне: ад 1994 года насельніцтва Беларусі зьменшылася на паўмільёна чалавек, значна скарацілася сярэдняя працягласць жыцця беларусаў, нараджальнасць зьнізілася да ўзроўню ваенных часоў. Мільёны жыхароў краіны існуюць па-за рысай беднасці.

Усё гэта сьведчыць, што прамаскоўскія палітычныя сілы, якія загарнулі ўладу ўнутры Беларусі, вядуць прадуманую палітыку зьнішчэння беларускай мовы. Такая палітыка зьяўляецца часткай этнацыду, ёсць асноўным парушэннем правоў народу і правоў асобы.

Сітуацыя, якую стварыў на Беларусі рэжым унутранай акупацыі, сьведчыць пра тое, што культурнае існаванне беларускай нацыі ў небяспецы.

Мы лічым неабходным звярнуцца да ўсёй краіны і да ўсіх беларусаў у сьведзе з заклікам абараніць беларускую мову.

Існуюць агульныя міжнародныя правілы сужыцця ў грамадстве, якія абавязковыя для ўсіх людзей Зямлі. Не павінен чыніцца гвалт над чалавекам. Нельга дапускаць дзеянняў, накіраваных на зьнішчэнне цэлай нацыі. Ніхто нікому ня мае права зачыняць пэрспэктыву развіцця. Ад любой улады неабходна патрабаваць выканання гэтых правілаў.

Мы патрабуем ад рэжыму ўлады на Беларусі спыніць этнацыд і зьнішчэнне беларускай мовы.

* * *

У Беларусі беларуская мова (і толькі беларуская мова) мусіць быць дзяржаўнаю моваю. Руская мова, як мова іншай краіны, навязаная ўладным рэжымам, не павінна выконваць функцыі дзяржаўнай мовы ў Беларусі. Мова дзяржаўных устаноў мусіць быць беларускай. Неабходна адрадыць беларускую школу. Вышэйшую адукацыю беларуская моладзь павінна атрымліваць у беларускай мове. Уся дзяржаўная дакументацыя мусіць весціся па-беларуску (гэтаксама, як раней, яшчэ да часоў расейскай акупацыі).

Сродкі масавай інфармацыі павінны працаваць на дзяржаўнай беларускай мове. Дзеля гэтага павінны быць створаныя заканадаўчыя магчымасці. Надпісы, шыльды, указальнікі — у беларускай мове.

Напачатку, дзеля вяртання справядлівасці, адраджэння і

ўмацаваньня дзяржаўнага статусу беларускай мовы, мусяць быць створаныя прыярытэтныя ўмовы для яе разьвіцьця. Беларуская нацыя ёсьць аўтахтоннай на сваёй тэрыторыі. Яна ёсьць натуральнай і спрадвечнай уладальніцай сваёй працы, зямлі і дзяржавы. Толькі тут, на сваёй тэрыторыі і ў сваёй дзяржаве, яна можа гістарычна рэалізоўвацца, разьвіваць сваю культуру і род. У гэтым выяўляецца яе прыроднае права на сваё існаваньне на сваёй зямлі, на ўнівэрсалізацыю сваёй мовы, на сваё багацьце і культуру. Ніхто чужы ня мае права накінуць беларусам сваю чужынскую мову.

Цяпер, калі рэжым ўзмацніў зьнішчэньне беларускай мовы па ўсіх кірунках, усім беларусам трэба ўсімі сіламі абараняць сваю мову.

Кожны беларус павінен імкнуцца гаварыць па-беларуску. Кожны павінен імкнуцца вучыць сваіх дзяцей у беларускіх школах, а там, дзе іх зачынілі ды перарабілі на расейскія, — патрабаваць вяртаньня статусу беларускай школы. Але перш за ўсё неабходна, каб выкладаньне ва ўнівэрсітэтах вялося па-беларуску.

За беларускую мову ў гэтых надзвычай неспрыяльных абставінах трэба змагацца штодзённа. **У мове закладзена будучыня нашых пакаленьняў.** Рэжым улады на Беларусі, які зьнішчае беларускую мову, парушае тым самым асноўныя і найгалоўнейшыя правы народа і асобы чалавека. Беларусы, баронячы мову, мусяць ня толькі змагацца з унутранай акупацыйнай палітыкай, але і зьвяртацца ў міжнародныя арганізацыі па правах людзей, бо, падкрэсьліваем, **найважнейшае пытаньне незалежнасьці, свабоды і існаваньня Беларускай нацыі гэта ёсьць існаваньне, разьвіцьцё і аднаўленьне дзяржаўнай ролі Беларускай мовы.**

Сойм Беларускага Народнага Фронту „Адраджэньне” і Кансэрватыўна-Хрысьціянскай Партыі — БНФ лічыць, што спыніць разбуральныя этна-культурныя тэхналогіі, якія апрабоўвае на беларускай нацыі Масква, можна толькі праз адхіленьне ад улады антыбеларускага рэжыму Лукашэнка.

Сойм заклікае патрабаваць новых прэзыдэнцкіх выбараў на Беларусі пад міжнародным прагэктаратам.

Сойм прапануе прадстаўнікам дыпляматычных місіяў, акрэдытаваных у Беларусі, міжнародным арганізацыям у перапісцы са структурамі ўлады і ў сваіх публічных выступах выкарыстоўваць дзяржаўную беларускую мову.

Сойм зьвяртаецца да беларускіх грамадзкіх і міжнародных арганізацыяў пашыраць у сьвеце інфармацыю пра маштабы этна-культурнай катастрофы, якая напаткала Беларусь у выніку імпэрскай агрэсіі Расеі.

Мы прапануем беларускай нацыянальнай эліце і беларускаму грамадзтву супольна выступіць зь ініцыятывай правядзеньня **Ўсебеларускага Зьезду** ў абарону дзяржаўнай беларускай мовы і беларускай нацыі.

(Сойм Беларускага Народнага Фронту „Адраджэньне” і Кансэрватыўна-Хрысьціянскай Партыі — БНФ)

20 красавіка 2002 г., Менск

„ПРИКАЗЫВАЮ...”

Інжэнера-тэхноляга Дзяржынскага (г. зн. Койданаўскага) Экспэрэмэнтальна-механічнага заводу **Міхаіла Сантаровіча** начальства мэтадычна перасьледуе за размову і напісаньне дакумантаў па-беларуску. Прыдумваюць розныя мэтады перасьледу. У заяве спадара Сантаровіча ў камісію па працоўных спрэчках, напісанай ім яшчэ ў 1998 г., ён піша наступнае: „8 красавіка 1998 года пры атрыманьні разьліковых квіткоў па заробатнай плаце я даведаўся, што за люты месяц быў пазбаўлены дадатковай аплаты. Пры высьвятленьні гэтага пытаньня ў кіраўніка аддзелу А. Мішукова мне было заяўлена, што дадатковая аплата зьнятая за напісаньне мною пашпарта на беларускай мове”.

Але найлепш высьвятляе палітыку рэжыму ў Койданаве наступны дакумант:

„Министерство Архитектуры и строительства Республики Беларусь. Дзержинский Экспериментально-механический завод. Приказ от 24 июня 1997г. №155-пр.

В целях единого ведения документации, общения с заказчиками, взаимопонимания всех сотрудников и покупателей

Приказываю: 1. Всю нормативно-техническую документацию на заводе вести на русском языке. Директор завода Л.П.Быковский.”*

Як усё зьмяняецца, не зьмяняючыся. Некалі гэтакі, як Быкоўскі, казаў бы пра „манчыза” ды „падзіспаць”, а цяпер „прыказывае”.

Адам МІКША

* Міністэрства Архітэктуры і будаўніцтва Рэспублікі Беларусь. Дзяржынскі Экспэрэмэнтальна-механічны завод. Загад ад 24 чэрвеня 1997 г. №155-пр. Дзеля адзінага вядзеньня дакумантацыі, размоваў з заказчыкам, узаемаразуменьня ўсіх супрацоўнікаў і пакупнікоў загадваю: 1. Усю нарматыўна-тэхнічную дакумантацыю на заводзе вёсьці на рускай мове. Дырэктар заводу Л.П.Быкоўскі (з руск.).

САШКАЎ СТРАХ

Расейскі хлопчык Саша Фёдараў (пяць з паловай гадоў) жыве ў Менску па вул. Касманаўтаў у доме 33. Марыць паехаць ўлетку да мора. Гуляе ў вайну, „страляе” ў чачэнцаў.

— У людзей жа нельга страляць, — кажу яму я па-расейску.

— Гэта ж ня людзі, гэта чачэнцы, яны дрэнныя, — адказвае хлопчык.

Каб трохі яго суцішыць і паўшчуваць, кажу гэтак:

— Улетку твая мама, тата і бабуля паедуць да мора, а цябе пакінуць з чужой злоснай нянькай.

Саша сьмяецца і працягвае гучна „страляць”. Тут мяне падтрымлівае Надзея Дзімітраўна, ягоная бабуля, і пагрозьліва дадае:

— А разгаварываць с тобай она будет на белорусском языке!* — і гучна зарагатала.

Але ўнук тут жа спалохана сьціх.

Для рускага беларуская мова — самае страшнае ў жыцьці (нават калі гэтаму рускаму пяць з паловай). Можа, праўда, не для ўсіх страшна, але Сашу трымаюць у страху з маленства.

Ангеліна МАСЮТА

* А размаўляць з тобай яна будзе на беларускай мове. (з руск.)

НАЦЫЯНАЛЬНЫЯ КАШТОЎНАСЬЦІ

4. Беларуская тэрыторыя і прырода

Кожны народ жыве на сваёй зямлі, якая зьяўляецца ягонай тэрыторыяй. Гісторыя сьведчыць, што тэрыторыя была і ёсьць найгалоўнейшым нацыянальным багацьцем, найвялікшым народным дабром.

Кожны народ імкнуўся абараніць сваю жыцьцёвую прастору, а некаторыя — пашырыць яе за кошт іншых. За тэрыторыю ішло змаганьне і бясконцыя войны.

Зьява і паняцьце прасторы ёсьць паважная праблема філясофіі, матэматыкі і фізічных навук. Прастора, злучаная з часам (ці дакладней — „*прастора-час*”), ёсьць аснова быцьця фізічнага сьвету. (Гэта значыць — рухомай рэальнасьці, сьвету, у якім мы жывём.)

Прасторавыя парамэтры формы і руху (існаваньня) мусіць мець любое цела, элемент, часьцінка ці стан часьцінкі (хваля) на ўсіх узроўнях фізічнага сьвету. Але ўсьведамленьне, пачуцьцё жыцьцёвай прасторы ўласьцівае толькі істотам жывой прыроды.

Усялякі жывы індывідум (асобіна) акрэслівае сваю прастору (гэта значыць межы, у якіх існуе, рухаецца). Прытым, чым больш высокая біялагічная і псіхічная арганізацыя жывой істоты, тым больш выразнае акрэсленне ёй сваёй прасторы. Найбольш абазначана яна ў чалавека, што выклікала адпаведныя сацыяльныя формы яе працягу (кшталтаванне жылля, уласнасці, недатыкальнасці асобы і г.д.).

Сацыяльнае асэнсаванне сваёй індывідуальнай прасторы чалавекам не заўсёды супадае з рэалізацыяй. Яно можа розніцца, не супадаць з магчымасцямі, залежыць найперш ад узроўню развіцця і культуры грамадства.

Няроўныя таксама біялагічныя інстынкты адчування ўласнай прасторы, зьвязаныя непасрэдна з целам. Спецыялісты адзначаюць, напрыклад, значную шырыню індывідуальнай (біялагічнай) прасторы ў нашчадкаў англа-саксаў і кельтаў і іншыя (меншыя ці большыя) парамэтры ўспрыняцця яе ў прадстаўнікоў суседніх зь імі этнічных супольнасцяў і групаў.

З таго, што мне ўдалося назіраць асабіста, ездзячы па сьвеце, я магу толькі пацвердзіць агульныя меркаваньні. Людзі ў Амэрыцы, напрыклад (нават у такім тлумным і выключным горадзе, як Нью-Ёрк), на вуліцах, у транспарце, у грамадзкіх, гандлёвых месцах, у чэргах — усюды, практычна, не датыкаюцца адзін да аднаго. Калі ў вузкім месцы, на вуліцы, на эскалатары, у вагоне ці ў краме вас мінаюць, то абавязкова просяць прабачэньня. Гэта азначае, што, маўляў, выбачайце, я небясьпечна мінаю вашу тэрыторыю, але я добра да вас настроены, толькі павінен тут прайсьці.

Калі нехта, напрыклад, у чарзе (дзе стаяць, як правіла, амаль што за мэтр адзін ад аднаго) незнарок даткнуўся да іншага, то іншы недаўменна адварочваецца і глядзіць, у чым справа, чаго ад яго хочучь. Таму сітуацыя, каб нехта не заўважаў, што даткнуўся да іншага і не папрасіў бы прабачэньня, проста выключнае. Інакш — гэта нядобрая сітуацыя.

За пяць гадоў пэрыядычнага знаходжаньня ў Амэрыцы, іншых, скажам так, „тэрытарыяльных“ адносінаў між людзьмі — я не назіраў. Тым часам за гэты пэрыяд я ні разу ня бачыў, каб нехта ў гарадзкім транспарце (мэтро ці аўтобусе) саступіў месца старому, калеку ці жанчыне. Людзі (сталыя і маладыя) проста ня ведаюць, што так трэба рабіць. Іх такому не навучылі.

Гэтыя два прыклады праяўленьня сацыяльнай культуры маюць рознае падложжа: з аднаго боку — абкультураны інстынкт пачуцця прасторы, з другога — маральны нуль, не прыгнечаны тэрытарыяльны эгаізм асобы.

Абкультураны інстынкт, разуменьне тэрытарыяльнага права, павага да шырокай індывідуальнай прасторы чалавека спрыяе прязным дачыньням паміж людзьмі.

Грамадства, дзе ў масе, у натоўпе не датыкаюцца адзін да аднаго, не штурхаюцца, не зьневажаюць, не гавораць грубых словаў, стварае добрыя ўмовы для самапачуцця асобы. І наадварот: там, дзе адсутнічае пашана да прасторавай аўтаноміі чалавека, адбываецца нарастаньне азлобленасці і агрэсіі.

Раней, за саветамі, мне рэгулярна прыходзілася назіраць такую карціну. Падыходзіць пусты вясковы аўтобус. Ля дзвярэй скапліваецца натоўп, чалавек 15-20 і шчыльна ціснуцца, чакаюць, пакуль шофер сходзіць у аўтобусную станцыю, вернецца і адчыніць дзверы. Зь вяртаньнем шафэра ціск павялічваецца, куча робіцца нібы адзінае цела, і, калі дзверы адчыняюцца, яно — гэтае сціснутае чалавекацэла з жанчынаў і мужчынаў — не адразу можа нават зайсьці праз праём у пусты аўтобус. Нарэшце прарываюцца першыя, ускочваюць унутр і, штурхаючыся, з шумам разьбягаюцца па салоне.

Калі потым спакойна зайсьці ў аўтобус, то людзі ўжо сядзяць, стаяць і размаўляюць між сабой, як ні ў чым ні бывала. Ніхто не адчувае ні зьбянтэжанасьці, ні прыніжэньня, ні сораму за тое, што толькі што адбывалася перад зачыненымі дзвярыма.

Тут жа побач, за рэспубліканскай мяжой, у балтыйскіх суседзях, быў той жа сацыялізм, тыя ж калгасы, такі ж узровень жыцьця, практычна,

такі ж узровень бытавой культуры і тыя ж савецкія аўтобусы, „ПАЗы“ ды „ЛАЗы“, але не стваралася перад імі гэтакае „чалавекацэла“.

Я прывёў адзінкавы прыклад. Але „чалавекацэла“ у нас узнікае ўсюды, часта — зь нечаканай нагоды, без аніякай лягічнай неабходнасьці і абгрунтаваньня. Мы лічылі гэта раней вынікам дэфіцытнага сацыялізму.

Можна дыскутаваць аб бытавой культуры, аб неабкультуранасьці прыродных інстынктаў, і тут — рацыя. Але ў падложжы гэтай неабкультуранасьці — розны маштаб асэнсаваньня ўласнай прасторы, рознае адчуваньне індывідуальнай тэрыторыі.

Напрошваецца лапідарнае пытаньне: ці не карэлюецца маштаб асэнсаваньня ўласнай прасторы індывідумам з патрэбнасьцю індывідуальнай свабоды? Напрасткі тут нічога не карэлюецца. Гэта відавочна. Хоць і можна выявіць пэўныя сувязі. Мае значэньне, аднак, сама зьява, сам фэнамэн індывідуальнай прасторы, які ў вельмі адметны і сваісты спосаб праяўляецца на калектыўным, грамадзкім узроўні быцьця людзей як народу, калі ягоная тэрыторыя ёсьць неад’емнай часткай народнага існаваньня.

* * *

Паўнавартаснае этнічнае асэнсаванне сваёй калектыўнай жыцьцёвай прасторы зьявілася ў людзей толькі пасля пераходу да земляробства і аседлага жыцьця. Людзі, прывязаныя да аднаго месца, сталі глыбей адчуваць патрэбнасьць гэтай знаёмай канкрэтнай прасторы. Яна стала больш пазнавальнай для чалавека, часткай ягонага штодзённага жыцьця. Прырода, зноў жа, канкрэтызаваная ў прасторы, становіцца ня толькі агульным асяроддзем існаваньня, але як бы прыродным домам. Пастаяннае месца, пастаянная прырода і пастаянныя суседзі спрыялі сталым кантактам паміж людзьмі, далейшаму разьвіццю паняццяў „сваё“ і „наша“. Людзі адной тэрыторыі, якія ўжо раней адрозьнівалі сябе ад чужых па мове і сваяцтве, асеўшы на зямлі, умацавалі сваё супольнае адзінства, наладзілі пастаянства сувязяў у пастаянных абставах.

Калі лічыць, што людзі эвалюцыйна разьвіваліся з прыроды, то самаўсведамленьне сваёй грамадзкай асобнасьці і адрозьненне ад іншых групаў людзей павінна было мець першасны штуршок якраз ад усьведамленьня сваёй калектыўнай тэрыторыі. Паняццевае разьвіццё мовы і думаньне паспрыялі *асэнсаваньню* супольнай прасторы як чынніка лучнасьці людзей. Фігуральна гэта выглядала так: маўляў, тыя, што гавораць інакш і робяць па-іншаму, — жывуць „там“, а мы — „тут“. *Тутэйшасць* ёсьць форма супольнага ўсведамленьня.

Пераход да земляробства і аседлага жыцьця быў плённым для ўмацаваньня і паглыбленьня *этнічнай сьведамасьці*. У сфэры пастаяннага, прывязанага да мясцовасьці насельніцтва лепш разьвілася этнічная культура (перадача традыцыяў праз лучнасьць пакаленьняў).

Асэнсаваньне калектыўнай прасторы паспрыяла ўнутранай кансалідацыі ранніх этнасаў. За *агульную* тэрыторыю вялося *сумеснае* змаганьне. Тэрыторыя этнічнага расьсяленьня стала першаснай супольнай каштоўнасьцю.

У гэты час глыбока асэнсоўваецца прырода як неад’емная частка існаваньня. Экзыстэнцыяльная і псіхалагічная залежнасьць ад прыроды ў этнічных народаў вельмі моцная. Для гэтакіх людзей прыродная прастора ёсьць іхная агульная радзіма. Гэта тое, што іх найбольш злучае, дае першасныя сродкі для выжываньня, забясьпечвае жыцьцёвую рэалізацыю, веру ў свае сілы і псіхалагічны камфорт жыцьця.

* * *

Наступны этап грамадзкай самаацэнкі і самавыяўленьня — *народная сьведамасьць*. Яна замацоўваецца ў грамадзтве тады, калі ўзьнікае дзяржава (дзяржаўная арганізацыя ўлады) і афармляюцца сацыяльна-праўныя дачыненні зямельнай ўласнасьці, зьяўляюцца гарады, пісьмовасьць, фіксуецца пісаная гісторыя.

Тэрытарыяльна-прыродны чыннік тут, як і раней, адыгрывае асноўную псіхалагічна-ацэначную ролю. Але моўна-культурныя і

сацыяльна-палітычныя аспекты пачынаюць дамінаваць у грамадзкіх паводзінах і ў грамадзкім выбары.

Гэта асабліва стала добра відаць з разьвіццём гарадоў і ростам гарадскога насельніцтва. Гарады былі месцам канцэнтрацыі больш разьвітай культуры і больш складаных сацыяльна-культурных адносінаў. Тут быў і больш высокі, ідэйна асэнсаваны ўзровень народнай сьведамасьці. Гарадзкое грамадзтва больш аддаленае ад прыроды, яно існуе ў сфэры *створаных ім* дачыненняў і ў асяроддзі *арганізаванай ім* сацыяльна-архітэктурнай прасторы. Народная сьведамасьць у сфэры лепш арганізаванага асяроддзя і абкультуранай прасторы гарадоў набывае больш абстрагаванае (а значыць больш абагуленае) асэнсаваньне, апэрыруе лягічнымі катэгорыямі, сістэмнымі паняцьцямі. Супольная (народная) сьведомасьць гаражанаў (мяшчанаў) менш зьвязаная з псіхалогічным асэнсаваньнем прыроднай прасторы і кансалідуецца на рацыянальным абгрунтаваньні свайго калектыўнага (народнага) адзінства. А гэта, як бачым, ёсьць вышэйшы і мацнейшы ўзровень сьведамасьці.

Народная сьведамасьць — гэта тое ж этнічнае, калектыўнае ўсьведамленьне сябе, але дамінуючым і фармуючым фактарам яе (псіхалогічным і рацыянальным) зьяўляецца *культура*.

Сучасная культура разьвівалася найперш праз гарады. Гарады былі (і застаюцца цяпер) матарам культуры. Зразумела, чаму культурна арганізаванае грамадзтва заўсёды імкнулася зблізіць горад зь вёскай, не дапусьціць вялікага разрыву паміж гарадзкім і вясковым існаваньнем. (Пра гэта я пісаў у артыкуле „Урбанізацыя“.)

Такім чынам стварэньне дзяржаўнасьці (дзяржаўнай улады) і ўзьнікненьне гарадоў (рост гарадскога насельніцтва) у праўна арганізаваным земляробным грамадзтве паспрыяла афармленьню *народнай сьведамасьці* зыхароў адной мовы, адной культуры і адной тэрыторыі.

* * *

Наступны этап кансалідацыі людзей — *нацыянальная сьведамасьць*. Яе афармленьне зьвязанае з пачаткам працэсу пераходу да індустрыяльнага грамадзтва. Пераход паўсюдна суправаджаўся бурным ростам гарадоў, які быў выкліканы разьвіццём машыннай (таварнай) вытворчасці. У выніку адбылося пераразьмеркаваньне баянсу насельніцтва ў карысьць гарадскога.

У XX-м стагоддзі бальшыня насельніцтва індустрыяльных краінаў жыве ў гарадах. Асноўным сродкам уласнасьці становяцца грошы, што паспрыяла павелічэньню індывідуальнай свабоды чалавека і мабільнасьці яго ў грамадзтве.

У гэтых умовах (на індустрыяльным узроўні разьвіцця грамадзтва) нацыянальная сьведамасьць становіцца *формай ідэалёгіі* і грунтуецца, найперш, на *нацыянальнай ідэі*. Гэта значыць на такой ідэі, якая імкнецца да стварэньня *нацыянальнай дзяржавы* і асэнсоўвае нацыянальныя каштоўнасьці грамадзтва (найперш — мову, народ, тэрыторыю, культуру, гісторыю, рэлігію і г.д.) як сродкі яго фэнаменальнага існаваньня, кансалідацыі і разьвіцця.

Зразумела, чаму з разьвіццём нацыянальнай сьведамасьці пачалі развальвацца імперыі, што былі турмой народаў. (Народы, сьвярджаючы нацыянальныя каштоўнасьці, імкнуліся стварыць самастойныя нацыянальныя дзяржавы.)

Судносіны гарадскога і сельскага насельніцтва ў індустрыяльным грамадзтве мелі вялікае значэньне для фармаваньня нацыянальнай сьведамасьці. У традыцыйным эвалюцыйным разьвіцці нацыі працэс адбываўся напружана, але бесканфліктна. У адраджэнскім разьвіцці (гэта значыць шляхам змаганьня з імперыяй ці за незалежнасьць ад іншай дзяржавы) рашаючай была барацьба за сьвярджэньне нацыянальнай мовы і за горад (за гарадзкое насельніцтва).

Некаторыя нямецкія інтэлектуалісты ў сярэдзіне XIX стагоддзя (напрыклад, К.Марке) пісалі пра чэхаў як пра загіблы народ, які канчаткова анямечаны і ўжо ніколі не падымецца. Але ў другой палове

XIX стагоддзя рэзка ўзмацнілася чэшскае нацыянальнае Адраджэньне. Таварныя адносіны выклікалі павелічэньне насельніцтва гарадоў, куды перасяліліся чэшскія сяляне, якія ператварыліся там у дробных прадпрымальнікаў, гандляроў, рамеснікаў, купцоў, рабочых і г.д. Яны-то найперш і падтрымалі чэшскі нацыянальна-культурны і адраджэнскі рух. Гарады пачалі рабіцца ўсё больш чэшскімі па мове і па насельніцтву. Урэшце яны й вырашылі зыход нацыянальнага змаганьня за чэшскую культуру і чэшскую незалежнасьць.

Гэта клясычны шлях нацыянальнага Адраджэньня ў Эўропе. Такой дарогай ішлі і беларусы. Шмат якія беларускія нацыянальныя дзеячы дэкларавалі стаўку выключна на вёску і не давяралі зрусіфікаванаму гораду. Яны лічылі, што сьведомы беларус, вышаўшы з вёскі і атрымаўшы нацыянальную адукацыю, апануе і створыць нанова беларускую гарадскую культуру. Так яно і пачынала рухацца. Але знешне-палітычныя сілы і акупацыі прыпынілі і дэфармавалі гэты рух.

Трэба ўлічыць, што зьява індустрыялізацыі грамадзтва, — гэта не нацыянальны, а *цывілізацыйны* працэс, які выклікаў зрух у нацыянальнай сьведамасьці людзей. Паўтаруся, што галоўны яго цывілізацыйны вынік — утварэньне нацыяў і перабаянсаваньне насельніцтва з сельскага ў гарадзкое.

Большасьць людзей індустрыяльнага грамадзтва (як мы ўжо адзначылі) жыве ў гарадах. Гэтага не назіраецца, напрыклад, у „трэцім сьвеце“. Там большасьць — бедныя і жывуць у вёсцы. Гэтым якраз і характарызуецца „трэці сьвет“. Сацыяльная дэмаграфія тут мае вызначальны культуралогічны сэнс.

Увогуле, трэба мець на ўвазе, што ў працэсе цывілізацыйнага руху некаторыя народы ці этнічныя супольнасьці па тых ці іншых прычынах выпадаюць з агульнага цывілізацыйнага разьвіцця. Яны альбо знікаюць, альбо цяжка існуюць (экзистуюць).

Тысячу гадоў таму, калі балты і славяне (цяперашнія беларусы) суіснавалі побач, то нашыя продкі стварылі гарады, мелі пісьмовасьць і перадавалі рэлігію (Хрысьціянства). Балты нічога гэтага ня мелі і не стварылі. Вынік — яны растварыліся дазваньня ў славянскім моры, не пакінуўшы пасля сябе нават успамінаў, акрамя, хіба што, гідронімаў ды назоваў, тыпу „Дулэбы“, „Яцьвягі“ ці „Дзволтва“.

Этнічная сьведамасьць з апірышчам на тэрыторыю, прыроду, традыцыю і род не змагла супрацьстаяць народнай кансалідацыі, што абаліралася на дзяржаву і культуру (і гарады, як цэнтры культуры), плюс на Хрысьціянства, як дактрынальную цывілізацыйную рэлігію.

Другі прыклад: этнічныя сібірскае народы, якія расейскі імперыялізм проста стаптаў, збэсьціў, паламаў, спаіў; абрабаваў і згадзіў іхную зямлю і прыроду, прастору выжываньня. Лёс іхны незаўздросны. Цяжка нават сказаць, ці ёсьць у гэтых народаў якая-небудзь перспэктыва.

Перспэктыва людзей (тэрыторыяў), што былі пад заходняй каліянацыйнай, лепшая, але фактам ёсьць тое, што некаторыя з іх, як і пэўная частка ісламскага сьвету, выпалі з індустрыяльнай цывілізацыі.

Сітуацыя драматычная, бо пакуль што безвыходная. Лёгка пралічыць і даказаць, што трэці сьвет ня можа ў гэтай сітуацыі дагнаць разьвітыя краіны. (Таму ён і „трэці сьвет“, — гэта кляймо.)

З другога боку, павялічваецца нянавісьць, эгалітарызм, эміграцыя. Нарастае канфлікт паміж цывілізацыямі, які вельмі нагадвае дачыненні паміж Рымам і варварамі. Фактычна, гэта той самы канфлікт, такога ж роду, толькі на іншым узроўні і ў іншых умовах.

* * *

Беларусь добра індустрыялізаваная краіна (працэс разьвіцця затармазіўся толькі за апошнія сем гадоў). Яе структурная дэмаграфія цалкам адпавядае індустрыяльнаму грамадзтву. Толькі чвэрць насельніцтва жыве ў вёсках, а тры чвэрці — у гарадах. Аднак гэты цывілізацыйны ўзровень не карэлюецца зь невысокай нацыянальнай сьведамасьцю грамадзтва.

Токое становішча мае сваё тлумачэньне і абумоўлена, перш за ўсё, трагічнымі ўмовамі XX-га стагоддзя, у якіх апынулася Беларусь. Пасля

генацыду і вынішчэння эліты грамадства ў 1920-1940-х гадах, краіна апынулася ў калгасна-саўгасным рэжыме. У 1950-х гадах, калі пачалася адміністрацыйная (сацыялістычная) індустрыялізацыя, афіцыйнае і афіцыйна-грамадзкае жыццё ў гарадах было зрусіфікаванае ў выніку палітыкі КПСС. Беларускія школы былі ўжо зачыненыя, а беларуская мова — пераследвалася, не дапускалася ў афіцыйны і грамадскі ўжытак. Стваралася атмасфера непрыняцця беларускай мовы (і яе носьбітаў), паколькі яна, згодна палітыкі КПСС, мусіла „адміраць”, бо пры камунізме плянавалася адна мова (падрозумевалася, што руская). Пра гэта пісаліся псеўданавуковыя дысертацыі, чыталіся даклады на канферэнцыях і лекцыі ў інстытутах, паэты плакаліся ў вершах („Кажуць, мова мая адамрэ...” і г.д.).

Інтэлігентаў, якія цвёрда баранілі мову і беларушчыну, называлі „нацдэмамі” ды „нацыстамі” (а гэта тады былі небяспечныя палітыярылікі). Іх пераследвалі, іншых людзей, што размаўлялі па-беларуску, абзывалі „калхознікамі”, „дзярэўняй”, і ўсё гэтае антыбеларускае варварства адкрыта падтрымлівалася зграяй начальнікаў, савецкіх кіраўнікоў, камуністаў, савецкіх палкоўнікаў ды іхных жонак, кагэбістаў, савецкіх настаўнікаў ды камсамольцаў і г.д.

У пачатку 60-х гадоў вясковым людзям дазволілі атрымліваць пашпарты (раней калгаснікам пашпарты не выдавалі) і больш свабодна перамяшчацца. Пачыналася адміністрацыйная індустрыялізацыя, будаўніцтва гігантаў вялікай хіміі, меліарацыя ды інтэнсіфікацыя і г.д. З пачаткам 60-х назіраецца масавая міграцыя сельскіх людзей у зрусіфікаваныя гарады. За кароткі час насельніцтва Менска павялічылася ўдвая. Ужо на 1979 год на вёсцы засталася толькі 28 адсоткаў жыхароў, амаль 72 адсоткі жыллі ў горадзе. Усё гэта яшчэ больш умацавала нацыянальна-дэмаграфічную карціну ў беларускіх гарадах, якія былі беларускімі па пераважным нацыянальным складзе насельніцтва.

Аднак чэшскага варьянту (як сто гадоў таму) не атрымалася. На вуліцах загучэла „трасянка”, і горад зноў моўна зрусіфікаваўся. Больш таго, масавы і раптоўны прыход вясковага насельніцтва ў гарады канчаткова дабіў рэшткі даўняй беларускай гарадзкой культуры. Акурат у гэты час амаль бесперашкодна знішчаліся гістарычныя цэнтры беларускіх гарадоў, помнікі архітэктуры, пераймяноўвалі вуліцы і г.д. Для прыбылага вясковага насельніцтва горада гарадзкая гісторыя нічога ня значыла, горад быў для іх чужым асяроддзем і не зьяўляўся родным домам. Яны хутчэй стараліся атрымаць прапіску, размаўляць па-руску (як начальства), стаць у чаргу на кватэру і гадоў праз 15 атрымаць яе. (Жыльлё і разьмеркаваньне жылля было ў руках дзяржаўнай бюракратыі.) На гэтым жыццёвым мэты гарадскога вяскоўца, практычна, заканчваліся. Нашыя гарады па сваім сацыяльна-культурным узроўні і характару насельніцтва сталі нагадваць вялікія вёскі (толькі без беларускай мовы).

Справа ў тым, што ў 60-70-х гадах у беларускія гарады перасяліліся не эканамічна вольныя людзі, як некалі ў Чэхіі (каб знайсці працу, зарабіць грошай, адкрыць бізнэс, пачаць вытворчасць, гандль і г.д.). У беларускія савецкія гарады ўцёк нядаўна запрыгонены, загнаны, запалоханы калгаснік з адпаведнай псіхалёгіяй, залежнасцю, няўпэўненасцю ў сабе і мінімумам патрабаванняў. Але нават гэты мінімум ён павінен быў яшчэ заслужыць у адміністрацыйнай сістэме.

Гэта была заплываваная міграцыя ў таталітарным савецкім сьвеце пад чужой уладай: без свабоды, без дачыненняў уласнасці, без пашаны да беларуса і нацыянальных ідэй.

Дэфармаваная этнічная сьведасць ня ў стане супраціўляцца нікай экспансіі, якая валодае канцэптуальнай культурнай (ці квазікультурнай) ідэалёгіяй і ня ў стане захоўваць сваё асяроддзе ў агрэсіўных чужародных умовах. З сьведасцю „тутэйшых” у таталітарных абставінах цяжка стварыць нацыянальную гарадскую культуру, а з псіхалёгіяй „вясковасьці” і ўсьведамленьнем другаснасці — нельга яе перайначыць.

Каб дасягнуць мэты, асіміляцыйная палітыка імкнецца, перш за ўсё, сьвердзіць сваю мову на акупаванай тэрыторыі, знішчыць нацыянальныя эліты і асіміляваць гарады. Калі гэта рэалізуецца, то

далейшы ход асіміляцыі і разбурэньне нацыянальнай культуры адбываецца ўжо хутка і паўсюдна.

Калі ў гэтых абставінах нацыя траціць мову і пераходзіць на мову асімілятараў, то яна ўцягваецца тады ў самазнішчэньне, бо неабходныя цывілізацыйныя працэсы (напрыклад, урбанізацыя, прыватызацыя, інфарматыка, адукацыя, уніфікацыя дзяржаўнай сістэмы, стандарцізацыя і г.д.) пачынаюць дзейнічаць не як нацыянальна кансалідуючыя, а як асіміляцыйныя (нацыянальна разбуральныя) мэханізмы.

* * *

У беларусаў, як і ў іншых народаў (асабліва ў тых, што змагаліся за нацыянальнае адраджэньне), існуюць адначасна розныя ўзроўні сьведасьці. Але калі ў іншых ранейшыя, ужо гістарычныя, ўяўленьні пра сябе выяўляюцца як рэліктавыя зьявы, то ў нас, з прычыны асаблівасьцяў гісторыі, яны даволі пашыраныя. Асобы з этнічнай, і асабліва з „трасянкавай” сьведасцю (этнічна дэфармаванай), не адмаўляюцца ад прыналежнасьці да беларускай нацыі і да Беларускай краіны, але не разумеюць значэньня і не даражаць нацыянальнымі каштоўнасьцямі і інтарэсамі нацыі: беларускай мовай, помнікамі беларускай гісторыі і культуры, беларускай тэрыторыяй, прыродай і г.д.

Анатоль Казловіч у сваіх філясофска-псіхалёгічных развагах пра беларускую прыроду і чалавека ў ёй дакладна заўважыў, што для шмат якіх вясковых беларусаў прырода, прастора, у якой яны жывуць, і ёсьць іхная Бацькаўшчына, іхнае паняцце пра Радзіму, іхны Дом, апошні прыстанак, куды яны імкнуцца, дзе яны знаходзяць упэўненасьць і душэўны спакой. Але калі чужынцы пачалі крамсаць іхную Радзіму, асушаць ды выпроставаць, высякаць ды капаць — яны маўчалі. Яны нават не супраціўляліся. Хоць месца ім на іхнай зямлі ўжо амаль не пакінулі.

На жаль, гэта тыповыя паводзіны ігнараваных людзей з этнічнай сьведасцю. Аналягічна паводзяць сябе іншыя людзі і цэлыя народы з тэрытарыяльна-прыроднымі паняццямі Бацькаўшчыны ў сутыкненьні з вынішчэньнем іхняга жыццёвага асяроддзя (народы Поўначы, Сібіры і г.д.).

Змагацца за сваю прыродную Бацькаўшчыну, супраць вынішчэньня зямлі пасьядоўна могуць толькі асобы, аб’яднаныя нацыянальнай ідэяй, а не насельніцтва на ўзроўні рэліктавай (і, тым больш, дэфармаванай) сьведасьці.

Гэта агульнае месца. Няправільна было б бачыць на Беларусі нейкае выключэньне ці абвінавачваць вясковых беларусаў у тым, да чаго іх змусіла савецкая ўлада, чужынцы і прыбышы, перад якімі яны былі безабаронныя. І мы гэтага ня робім. Людзі, перажыўшы генацыд і ня злучаныя агульнай нацыянальнай мэтай, баяліся выступаць супраць савецкай „уласьці”. Страх захаваўся па сёньняшні дзень.

Але каб перамагчы і нават каб захавацца, трэба супраціўляцца ўсялякаму вынішчэньню.

* * *

Тое, што прастора і прырода мае велізарны псіхалёгічны ўплыў на чалавека, — гэта аксіёма. Культурныя людзі стараюцца палепшыць сваю прастору і асяроддзе, дзе існуюць.

Падсумоўваючы вопыт, можна зрабіць заключэньне, што існуе, відавочна, пэўны псіхалёгічны парог ва ўспрыняцці „дрэннай” (іншай) прасторы, перайшоўшы які чалавек не вытрымлівае, траціць сьведасць, адбываецца параліч псіхікі. (Псіхалёгічны эфэкт парогавай прасторы скарыстоўвалі, напрыклад, рускія энкавэдзісты-бальшавікі пры катаваньні людзей.)

Псіхাপарогавым эфэктам валодае, на мой погляд, касьмічная прастора за межамі зямной гравітацыі, дзе экстрэмальныя ўмовы для чалавека канчаюцца і пачынаецца псіхічны хаос (цёмнае царства Гаргоны-Мядузы, як казалі б старажытныя грэкі).

Некалі, у XVIII-XIX стагоддзях, філесафы будавалі пазнаваўчыя сістэмы геаграфічнага дэтэрмінізму, дзе дамінуючым фактарам уплыву на характар і паводзіны людзей лічылі якраз прастору, геаграфічнае

асяроддзе, залежнасьць ад геаграфічнай шырыні, клімату, вышыні над узроўнем акіяну і г.д.

Погляды геаграфічнага дэтэрмінізму былі вельмі аднабокімі, каб растлумачыць філясофскія праблемы з свайго гледзішча. Тым ня менш, пэўны сьлед у разуменьні зьяваў яны пакінулі.

Я, праўда, не рызыкнуў бы напраткі зьвязваць прасторавы характар беларускага краявіду з характарам народу, хоць пэўную адпаведнасьць можна знайсці на этнічным узроўні.

Прыродны ўплыў быў раней і існуе цяпер. Мы ўвесь час адчуваем яго ў эмацыйным успрыняцьці. Гэта становіцца добра зразумелым, калі ад'едзеш ад Беларусі далей. Тады шмат якімі беларусамі апаноўвае настальгія (мэлянхолия, дэпрэсія) па беларускай прасторы і краявідах. Я шмат разоў назіраў гэта ў беларусаў за мяжой і перажываў сам.

Гэта вельмі цяжкі псіхічны стан, які ў некаторых (як правіла, у тых, хто ня ў стане вярнуцца) доўжыцца гадамі і які я нікому б ня зычыў перажываць. Чалавек адчувае боль душы. Ва ўяўленьні, днём і ноччу, узнікаюць краявіды Бацькаўшчыны і адчуваньне страчанага замілаваньня. Пачуцьцё страчанасьці любові ў некаторых даходзіць да роспачы, да самазабыцьця, да фетышызацыі прадметаў, гукаў і пахаў Айчыны, да галоцьянацьця ў рэальнасьці і да немагчывага адчаю (плачу).

Такое адчуваньне можна параўнаць са станам, як пасля страты каханай ці са стратай (сьмерцю) самага блізкага чалавека. Толькі душа шчыміць шматкроць мацней і даўжэй.

Калі чалавек мае моцную волю і разумее, што зь ім адбываецца, то можна перамагчы настальгію па роднай прасторы, задушыць у сабе боль, загнаць яго на дно. Але калі не змагацца, то, як кажуць, Бог — бацька. Тады дапамагчы можа толькі час.

Тысячы беларусаў пасля 2-й Сусьветнай вайны, якія апынуліся за межамі Бацькаўшчыны, і шмат хто цяпер прайшлі праз такое выпрабаваньне.

Але ўсё гэта, як кажуць, цяжкая проза. (Хоць, можа, й ня ўсім ведамая). Мыне захапіла іншае адкрыцьцё, якое выявілася само сабой. Трэба было толькі параўнаць.

Я аб'ехаў усю Беларусь, уздоўж і ўпоперак і па пэрыметры. У беларускім краявідзе паўсюдна адчуваецца нейкая цёплая таемнасьць, нейкая сьвятасьць, прысутнасьць сьветлага Духа. Беларускі краявід мае нейкую Боскую пячатку, душэўную заспакоенасьць. Вось жа нездарма нарадзілася выслоўе: „На Беларусі Бог жыве”.

На Беларусі гэтая Боскасьць была для мяне абсалютна відавочнай, і я меркаваў, што так ёсьць ва ўсёй прыродзе. Усюды на Зямлі, думаў я, павінна бачыцца пячатка Бога.

Але потым, паездзіўшы трохі па сьвеце і паўзіраўшыся, я нідзе такога, як на Беларусі, ня ўбачыў і не адчуў.

Можа быць, у гэтакім адчуваньні Боскасьці беларускай прыроды ёсьць блізкая псіхалогічная аснова, як і ў перамене прасторы? Але ўсё гэта, як і раней на Беларусі, фіксуецца мной у спакойным стане духу і дастаткова рацыянальна.

Тут справа не ў суб'ектыўнасьці. *Прырода, як і чалавек, мае сваё аблічча*. Ёсьць людзі з добрымі вачыма, сьветлай усмешкай і спагадным тварам; мы кажам, з Боскім абліччам. Гэтыя людзі валодаюць канцэнтрацыяй дабра.

Прырода таксама валодае такімі асаблівасьцямі ў выяўленьчым сэнсе яе вобразу. І гэта (аснова асаблівасьцяў) якраз паддаецца дакладнаму вывучэньню і дасьледваньню. Распрацаваньня пэўныя сістэмы. Так што тут няма містыкі.

Беларуская прырода — унікальная зьява, зьбег выдатных геалягічных, геаграфічных, кліматычных, марфалогічных, экалягічных, флярэстычных, гідралягічных і дэмаграфічных абставінаў, якія ствараюць сваісты вобраз прасторы і аўру прыроды, у якой прыхільна і добра жывецца сваістому чалавеку, які здольны гэтае Боскае харавство (падкрэсьліваю: пагрунтаванае на аб'ектыўнай прыроднай аснове) адпаведна ўспрыняць, цаніць, шанаваць і любіць.

Вось тут і ўзгадалася ўзаемасувязь паміж беларускім чалавекам і беларускай прыродай. Пра іншыя дачыненні ў сфэрах народнага і нацыянальнага грамадства мы ўжо гаварылі вышэй.

* * *

Мушу падкрэсьліць яшчэ раз, што *на нацыянальным узроўні разьвіцьця нацыянальнага каштоўнасьці грамадства ацэньваюцца і ўсьведамляюцца ім у значэньні ідэй*.

Клопат, пачатак, ініцыятыва ў пытаньні разьвіцьця сьведамасьці заўсёды зыходзіла і мусіць зыходзіць ад энтузіястаў, ад эліты нацыі. Эліта не павінна чакаць нацыянальнай ініцыятывы зьнізу і абвінавачваць людзей у бяздзейнасьці, бо нацыянальная ініцыятыва заўсёды ішла зьверху (гэта значыць, ад сьведамых людзей — ад ідэйнай эліты).

Ініцыятыва эліты — гэта ня заклікі. Гэта ёсьць асьветніцкая праца і дзейнасьць у нацыянальных інтарэсах ва ўсіх сфэрах грамадзкага жыцьця. Нацыянальная сьведамасьць грунтуецца ўжо ня толькі на жыцьцёвай прасторы (ізноў жа, паўтаруся), ня толькі на займаемай тэрыторыі, ня толькі на прыродзе, але на *нацыянальнай ідэі, нацыянальных інтарэсах і нацыянальных каштоўнасьцях* (мове, культуры, гісторыі, дзяржаве і г.д.).

Істотна аднак тое, што нацыянальная ідэя можа рэалізавацца (у форме нацыянальнай дзяржавы) толькі на *нацыянальнай тэрыторыі*. Іншых прыкладаў у гісторыі не існуе.

Азначэньне нацыянальнай тэрыторыі мае праграмны сэнс для беларускага Адраджэньня.

„Наша зямля, наша нацыянальная тэрыторыя ад пачатку існаваньня на ёй людзей ёсьць наша зямля, — адзначаецца ў дакумантах беларускага Адраджэньня. — На ёй мы, беларусы, і нашы продкі жылі спрадвеку. На ёй мы стварылі нашу гісторыю, культуру і дзяржаву. Наша зямля ёсьць часткай нас самых, нашага гістарычнага, культурнага і нацыянальнага існаваньня. Нічога няма даражэйшага за нашу Беларускаю зямлю. Наша зямля непадзельная, недатыкальная, сьвятая.

Аніхто — ніякі чалавек, ніякая група людзей, ніякі дзяржаўны орган, ніякая краіна, ні Беларуска дзяржава, ні Беларускі народ — ня можа распараджацца лёсам Беларускай зямлі, бо яна належыць ня толькі нам, ня толькі тым, хто жыве цяпер, але й будучым пакаленьням беларусаў, датуль, пакуль будзе наш род у Сусьвеце.

Наша зямля ёсьць наш вечны Дом, вечная спадчына, якая сягае за межы часу — непадзельны маярат, асьвечаны найвышэйшым гістарычным правам і найвышэйшым абавязкам, неад'емная каштоўнасьць беларускай нацыі. Нашу Беларускаю зямлю трэба любіць, берагчы, шанаваць, абараняць ад страты і спусташэньня, умець змагацца за яе.” (Праграма Партыі БНФ, 1999 г.)

Нацыянальная тэрыторыя адыграла гістарычную ролю ў самапазнаньні і самаўсьведамленьні нас як народа, паспрыяла фармаваньню нашага этнічнага характару, псіхалёгіі і мэнтальнасьці, была і ёсьць нашай жыцьцёвай прасторай, дзе мы можам гістарычна (гэта значыць — і ў будучыні, вечна і бясконца) жыць, разьвівацца і існаваць.

Беларуская тэрыторыя, гэтак жа, як Беларуска мова і Беларускі народ, ёсьць найвялікшай каштоўнасьцю беларускага быцьця на Зямлі.

8 сьнежня 2001 г.

Варшава

Зянон ПАЗЬНЯК

ЧАРНОБЫЛЬСКІ ШЛЯХ

26 красавіка 1986 года адбылася Чарнобыльская катастрофа. Узарвалася атамная электрастанцыя на мяжы Беларусі і Украіны. 70 адсоткаў усіх радыёактыўных рэчываў, якія ўтварыліся ў выніку выбуху і трапілі ў атмасфэру, выпала на тэрыторыі Беларусі і забрудзіла мясцовасьць. 20% беларускай нацыянальнай тэрыторыі стала непрыдатнай да жыцьця. Яшчэ столькі ж стала малапрыдатнай.

Камуністычнае кіраўніцтва СССР напачатку схавала ад беларусаў жахлівыя вынікі катастрофы. Захварэлі тысячы людзей, асабліва дзеці. Потым, калі была раскрытая таямніца атамнага выбуху, вынішчэнне беларусаў працягвалася мэтадам знарочыстай бяздзейнасці камуністычных уладаў і дзеяннямі, неадпаведнымі да сытуацыі.

Расея, якая аб'явіла сябе пераемніцай Савецкага Саюзу, да гэтага часу ня выплаціла Беларусі кампэнсацыю за Чарнобыль у памеры 30 мільярдаў даляраў, вызначаную яшчэ за часы СССР. Прамаскоўскі дыктатарскі рэжым у Беларусі скасаваў дапамогу беларусам, пацярпелым ад атамнай катастрофы, і абмежаваў лячэнне хворых дзяцей. Беларускія землі каля Чарнобыля, з якіх вывезлі беларусаў, засяляюць цяпер крымінальнымі элементамі з Расіі. Гэта ёсць схаваная форма генацыду беларусаў і сплянаваная акупацыя беларускіх земляў.

Мы, беларусы, грамадзяне Амэрыкі і палітычныя ўскачкі зь Беларусі, прагэстум супраць чарнобыльскага генацыду, якому спрыяе ў Беларусі дыктатарскі антыбеларускі рэжым Лукашэнка.

Чарнобыльскі шлях у Пінску

Мы спадзяемся на разуменне нашага змаганьня з боку ўсіх людзей добрай волі, заклікаем іх падтрымліваць беларусаў, нашае імкненне да дэмакратыі, нашае змаганне за аздаравленне нашых дзяцей, за ўратаванне дзяржавы, Бацькаўшчыны і свабоды.

4 траўня 2002 г.

Арганізатары дэманстрацыі ў Нью-Ёрку

ГЭТА ЯНЫ:

Дзікія людзі

Салдаты 58-й расейскай арміі, што знішчае Чачэнію і дыслакуецца на Паўночным Каўказе (Часткова ў Інгушэціі), разбурылі ў час вучэнняў *хрысьціянскі храм Габа-Эрды IX стагоддзя* (!) і крэпасць XII стагоддзя ў вёсцы *Таргім*. Гэта помнікі гісторыі і архітэктуры сусьветнага значэння, былі пад аховай дзяржавы яшчэ за часы СССР. Улады Інгушэціі перад гэтым выступілі з хадаініцтвам перад міжнароднымі арганізацыямі, каб уключыць сьвятыню *Габа-Эрды* ў сьпіс сусьветнай спадчыны культуры.

12-га ліпеня мінулага года расейскі шрубалёт абстраляў ракетамі фартыфікацыю ў *Таргіме*, разбіў стары грабовец і вежу.

Рускія вайскоўцы разбурылі дах сьвятыні *Габа-Эрды*, а ўнутры яе зрабілі сарцір. З разьбітых камянеў царквы яны выклалі перад храмам надпіс: „Если не мы, то кто?“*

Руслан Аўшаў, тагачасны прэзыдэнт суседняй з Чачэніяй Інгушэціі, абвінаваціў расейскіх вайскоўцаў у вандалізме і паведаміў, што яны

„асабліва варварскім спосабам знішчылі, згадзілі і зьняважылі помнікі культуры“.

(Паводле „Gazety Wyborczej“)

* Калі ня мы, дык хто? (з рус.)

ХРОНІКА ПАРУШЭННЯЎ ПРАВОЎ БЕЛАРУСАЎ

Перасьлед друку

(факты; 2001 г., працяг з №2/42)

28 жніўня пракуратура Менска ўзбудзіла крымінальную справу па факце паклёпу на „прэзыдэнта“ Рэспублікі Беларусь (арт.367 ч.2 КК Беларусі). Нагодай дзеля ўзбуджэння крымінальнай справы стала публікацыя ў канфіскаваным нумары газэты „Рабочий” артыкулу „Злодзей павінен сядзець у турме!” аб карупцыі сярод кіраўніцтва краіны. (Гэта адбылося перш, чым газэта выйшла з друкарні, што сьведчыць пра ажыццэўленьне цэнзуры.)

29 жніўня. Зь белымі плямамі выйшлі ў сьвет 2 спэцвыпускі „Предпринимательской газеты”. Публікацыю артыкулаў „Пасланьне суайчынікам” (№32) і „А ты ўжо даў сваю згоду стаць саўдзельнікам злачынства?” (№33) забараніў да друку выконваючы абавязкі дырэктара друкарні „Мэджык” У.Глушакоў.

4 верасьня ў *Салігорску* старшыня гарадзкой выбарчай камісіі не пусціў на ўчастак пазаштатнага карэспандэнта газэты „Салідарнасьць”, маўляў, назіраць за выбарамі могуць „толькі штатныя супрацоўнікі рэдакцыі”. (Гэта супярэчыць арт.13 Выбарчага кодэксу, які прадстаўляе права прысутнічаць пры правядзеньні выбараў прадстаўнікам рэдакцыі, незалежна ад таго, знаходзяцца яны ў штаце ці не.)

5 верасьня. Першы намесьнік старшыні Дзяржкамдруку У.Глушакоў, які выконвае абавязкі дырэктара прыватнай друкарні „Мэджык”, пад пагрозай забароны друкаваньня, запатрабаваў зьняць матэрыялы з нумароў газэтаў „Народная Воля” і „Беларуская маладзёжная”.

■ Пракуратура Горадзенскай вобласці ўзбудзіла крымінальную справу па факту разьмяшчэння ў газэце „Лагона” матэрыялаў, у якіх „утрымліваецца паклёп” на „прэзыдэнта” Рэспублікі Беларусь. Наклад газэты, аддрукаваны толькі часткова, сканфіскаваны ў друкарні. У гэты ж дзень супрацоўнікі пракуратуры Горадзенскай вобласці, пракуратуры Ленінскага раёну Горадні, Ленінскага аддзяленьня РАУС, Дзяржкамтэту па фінансавых рассьледваньнях і АБЭЗ правялі ў рэдакцыі „Лагоні” выняцьцё матэрыялаў і абсталяваньня, а таксама фінансавай дакумэнтацыі рэдакцыі.

7 верасьня Вышэйшы гаспадарчы суд Рэспублікі Беларусь прыняў да разгляду зыск Пракурора Горадзенскай вобласці аб спыненні дзейнасці газэты „Лагона” і аб ліквідацыі рэдакцыі газэты „Лагона” „ў інтарэсах дзяржавы ў асобе Дзяржаўнага камітэту Рэспублікі Беларусь па друку”.

■ Віцебская абласная друкарня адмовілася друкаваць чарговы нумар мясцовай недзяржаўнай газэты „Вітэбскіе деловыя новости”, нягледзячы на тое, што рэдакцыя своечасова здала макет у друкарню і зрабіла перадаплату.

■ У Менску супрацоўнікі міліцыі сканфіскавалі 15000 асобнікаў газэты „Беларуская маладзёжная”, якія знаходзіліся ў багажніку спыненага аўтамабіля. Міліцыянты катэгарычна адмовіліся складаць акт канфіскацыі газэты.

■ Намесьнік старшыні Гомельскай абласной выбарчай камісіі

Аляксандар Усаў адмовіў акрэдытаванаму ў гэтай камісіі журналісту **Анатолію Гатоўчыцу** ў прадстаўленні інфармацыі пра колькасць выбаршчыкаў у раёнах вобласці і колькасць прагаласаваных дагэрмінова. А. Гатоўчыц, згодна з Выбарчым кодэксам, абскардзіў дзеянні А.Усава ў пракуратуру, аднак пракуратура накіравала ягоную скаргу ў гэтую ж выбарчую камісію.

8 верасня. Напярэдадні выбараў самая тыражная штодзённая недзяржаўная газета „*Народная Воля*” выйшла з белымі плямамі.

9 верасня (у дзень выбараў прэзідэнта Рэспублікі Беларусь) дзяржаўны інтэрнэт-правайдэр „Белтелеком” адключыў доступ да сайтаў „by”, на якіх выстаўляліся навіны пра выбары. У выніку сталі недаступнымі для прагляду он-лайнавыя версіі незалежных выданняў „*Белорусская деловая газета*”, „*Наша свабода*”, „*Белорусская газета*”.

Перабоі ў працы ў дзень выбараў зьведалі таксама сайты незалежнага агенцтва навінаў *БелаПАН*, *Радыё Рацыя*, беларускай службы радыё „*Свабода*”. Адміністрацыйнае доменнае зоны „by” знаходзіцца ў веданні Дзяржаўнага цэнтру бяспекі інфармацыі пры Савеце бяспекі. У гэты ж дзень былі адключаныя тэлефоны рэдакцыяў некаторых рэгіянальных СМІ і мабільныя тэлефоны ў цэнтры Менску.

КАСТРЫЧНИК (2001 г., працяг)

Кастрычнік. Менск. 23 верасня сябры *Народнага Фронту* і ягонаі *Кансэрватыўна-Хрысціянскай Партыі — БНФ* ўсталявалі чарговыя крыжы пасля пачатку новага акту курапацкай драмы; 29, 30 верасня і 1 кастрычніка арганізавалі і правялі ў Курапатах талокі, падчас якіх ўсталявалі некалькі дзясяткаў крыжоў, добраўпарадкавалі тэрыторыю.

3 кастрычніка ля цэнтральнай прахадной Менскага аўтазаводу *Малады Фронт* спрабаваў правесці пікет супраць продажу *МАЗа* расейскай прамысловай групе „Сібірскі алюміній”. Калі журналісты спыталі ў рабочых, як яны ставяцца да акцыі маладых, тыя адказалі, што ня вераць у продаж роднага прадпрыемства. Як толькі маладыя разгарнулі плякаты („*МАЗ — беларускі!*”; „*НЕ — звалненням!*”), іх адразу затрымалі міліцыянты і ахоўнікі прадпрыемства. А рабочым ня верыцца...

2 кастрычніка *Светлагорскі філіял Нацыянальнага дзяржаўнага гуманітарнага ліцэю* (НДГЛ) імя Якуба Коласа ўключаны ў склад гарадзкой сярэдняй школы №1. Улады гораду адмовіліся захаваць за ліцэйскімі класамі будынак.

4 кастрычніка суд Цэнтральнага раёну Менска прызнаў **Сяргея Віннікава** (сына былой старшыні Нацыянальнага банку Беларусі *Тамары Віннікавай*) вінаватым у незаконным абароце наркатыкаў і асудзіў яго да двух гадоў папраўчых працаў без пазбаўлення волі. У шмат якіх нават цывілізаваных краінах за „незаконны абарот наркатыкаў” прадугледжана смяротнае пакаранне, таму незалежны назіральнікі прызнаюць гэтакі прысуд па такім абвінавачванні надзіва мяккім і лічаць, што гэта звязана з „маўчаннем Т.Віннікавай”, якая так шмат казалі, што мае кампрамат супраць А. Лукашэнкі, аднак не скарыстала яго падчас выбарчай кампаніі, бо сын знаходзіўся ў турме...

4 кастрычніка. *Баранавічы*. Суддзя **Ж. Капачэўская** разглядала адміністрацыйныя справы двух удзельнікаў акцыі „*Ланцуг неабьякавых людзей*” (17 верасня 2001 г., *Баранавічы*). Аднаго з удзельнікаў акцыі (выкладчыка гісторыі *Л. Трухановіча*) „здаў” ягоны былы вучань, міліцыянт.

5 кастрычніка адбыўся працяг судовага працэсу па справе аб закрыцці газеты „*Лагона*” ў Вышэйшым гаспадарчым судзе Беларусі. (Суддзя **Валеры Жандараў**.)

5 кастрычніка ў Заводзкім судзе Менска распачаўся працэс па адміністрацыйнай справе лідара *Маладога Фронту Паўла Севярынца* за арганізацыю пікета супраць продажу Менскага аўтазавода расейскай кампаніі.

8 кастрычніка суддзя Барысаўскага гарадзкога суда **Аляксей Болатаў** вынес папярэджанні ўдзельнікам жніўняскага „ланцуга неабьякавых людзей” **Зьміцеру Вішнеўскаму** і **Кацярыне Дзядко**. (За ўдзел у той самай

акцыі **Анатоль Аскерка** быў пакараны штрафам ў памеры 150 мінімальнага заробкаў — каля 750 даляраў ЗША).

8 кастрычніка. *Маладзечна*. У час урачыстага адкрыцця помніка **Міхалу Кляофасу Агінскаму** ля Маладзечанскай музычнай вучэльні **Эдуард Балачук** высока ўзняў над сабой *Беларускі Бел-Чырвона-Белы Сцяг* і накіраваўся да помніка, каб уганараваць скульптуру кампазітара. На ст. *Балачука* накінулася міліцыя і ў прысутнасці ўсіх беларускіх і замежных гасцей пацягнула яго ў пастарунак.

У гэты ж дзень над ім наладзілі судзілішча. Суддзя **Лужынскі** прысудзіў штраф (10 мінімальнага заробкаў).

10 кастрычніка праўленне Беларускай асацыяцыі журналістаў звярнулася ў Менскі абласны суд з просьбай дапусціць прадстаўніка *БАЖ* на закрыты судовы разгляд справы пра знікненне **Дзьмітры Заводзкіга**, бо грамадзкасць можа не даведацца праўды пра знікненне журналіста.

3 11 на 12 кастрычніка ўначы была абрабаваная „незалежная” маладзечанская „*Рэгіянальная газета*”. Украдзеныя тры сістэмныя блёкі кампутараў, два маніторы, лічбавая фотакамера, два прынтэры, факс, тэлефонныя апараты і нават электрычны чайнік. Газета выдаецца з 1995 года, мае наклад больш за восем тысячаў асобнікаў і распаўсюджваецца ў Менскай і Горадзенскай вобласцях (на тэрыторыі Маладзечанскага, Вілейскага, Мядзельскага, Валожынскага, Смаргоньскага, Астравецкага і Ашмянскага раёнаў).

Сёлета ад злачынцаў пацярпелі таксама магілёўская газета „*Дефакто*”, аршанская „*Кудейна*”, „*Вольнае Глыбокае*”, менская „*Дзень*” (двойчы).

15 кастрычніка журналістам недзяржаўных СМІ было адмоўлена ў акрэдытацыі на асьвятленне візыту А. Лукашэнкі ў Гомельскую вобласць.

15-16 кастрычніка ў судзе Ленінскага раёна Берасця суддзя А. **Міранюк** прысудзіў незалежнаму назіральніку за выбарамі **Рыгору Варашэвічу** штраф у 7 мінімальнага заробкаў (50 даляраў ЗША). Яго абвінавацілі па арт. 166 КаАП („непапарадкаванне законным патрабаванням міліцыі”) і па арт. 167.3 КаАП („парушэнне заканадаўства аб выбарах”).

16 кастрычніка суддзя **Аляксандар Шылько** прыняў пастанову арыштаваць на 10 сутак **Валеры Шчукіна** за ўдзел у несанкцыянаваным пікеце падчас лукашэнкаўскага „усебеларускага народнага сходу” (які адбыўся сёлета ў ліпені).

16 кастрычніка суддзя Заводзкіга раёну Менска **Мікалай Балаўнёў** асудзіў **Паўла Севярынца** да 10 сутак адміністрацыйнага арышту за арганізацыю пікета ля *МАЗа*.

16 кастрычніка суддзя Гарадзкога суда *Баранавічаў Жана Капачэўскага* вынесла пісьмовае папярэджанне **Алесею Пікулу** (за ўдзел у акцыі „*Ланцуг неабьякавых людзей*” 17 верасня 2001 г.).

17 кастрычніка. Сын рабочай трэцяй калійнай капальні *Салігорска Натальі Капачовай* захварэў у турме на сухоты. Ён памёр у лютым 2001 г. ва ўзросце 23 гадоў. Калісьці ён займаўся штангай і важыў 90 кг. Перад смерцю — 30 кг.

Адбываў пакаранне **Юры Капачоў** ў Воршы, спачатку ў 8-й, потым у 12-й калёні. У камэры (плошчай два на два мэтры) утрымлівалі шэсць чалавек, у тым ліку і хворых на сухоты. Вязням забаранялі перадаваць нават вітаміны, ня кажучы пра медыкаменты. „У сына была тэмпература 40°, а яму не далі нават аспірын”, — кажа маці памерлага вязня.

Напярэдадні смерці сын паспеў расказаць маці пра ўмовы, у якіх ён правёў больш за 4 гады. Яшчэ ёсць сведкам сябра *Юры*, які таксама захварэў у Аршанскай турме на сухоты. („Чатыры дні ён ужо ляжаў, ня мог падняцца: у вачах цёмна”.)

Міліцыянты спрабуюць схаваць ад грамадзкасці праўду. З 70 тысячаў зняволеных і арыштаваных у Беларусі, *некалькі тысячаў хварюць на сухоты*. Дакладныя звесткі ў Камітэце па выкананні пакаранняў ведаюць, але гэтыя дадзеныя старанна хаваюць. І на працэсе міліцыянты адмовіліся паведаміць гэтую лічбу. Было прызнана толькі, што колькасць захварэўшых на сухоты ў турмах Беларусі ў 15 разоў большае, чым на волі.

17 кастрычніка. У верасні 2001 г. загадчыца аддзелу адукацыі Сьветлагорскага гарвыканкаму **Г. Філіповіч** выдала загад аб расфармаванні філіі Беларускага гуманітарнага ліцэя імя Якуба Коласа — першай у горадзе ўстановы адукацыі новага тыпу, якая дзейнічала з 1993 г. Навучэнцы ў вольны ад заняткаў час неаднаразова праводзілі пікеты ў абарону ліцэя перад будынкам Аддзелу адукацыі гарвыканкаму і на Цэнтральнай плошчы гораду (перад будынкам Гарвыканкаму).

Паводле даручэння Гарвыканкаму, 17 кастрычніка ў міліцыю былі выкліканыя 8 навучэнцаў ліцэю: **Сяргей Герасімаў, Галіна Кузьміна, Соф'я Зобавя** (з 11-га класа), **Яніна Варонік, Ірына Дайнека, Вольга Крук, Уладзіслаў Маслюкоў, Наталья Шафарэнка** (з 10-га класа).

19 кастрычніка суд Крупскага раёну Менскай вобласці разглядаў зыск настаўніка **Андрэя Аляхновіча** да Крупскага РАНА па аднаўленьні на працы. Настаўнік быў звольнены з пасады сацыяльнага педагога СШ№1 Крупак за актыўны ўдзел у выбарчай прэзідэнцкай кампаніі. (Сп. Аляхновіча фармальна зволілі паводле Працоўнага Кодэксу „за ўчынак, несумяшчальны са званнем настаўніка“.) Факт звальнення сп. Аляхновіча сьведчыць пра існаваньне ў Беларусі пераследу па палітычных матывах тых, хто ня згодны з палітыкай Лукашэнкі.

У ходзе судовага разьбіральніцтва выявіліся нечаканыя акалічнасьці Загадчык РАНА **Анатоль Зайцаў** (адказчык па зыску сп. Аляхновіча) раптам заявіў, што накіроўваў ліст у КГБ з просьбай „разабрацца з Аляхновічам“. (Начальнік нават зачытаў гэты данос і прасіў далучыць да матэр'ялаў справы.)

У якасьці сьведкаў на судзе выступалі бацькі вучняў і калегі сп. Аляхновіча, якія характарызавалі яго як высокага прафэсіянала і выдатнага педагога. Справа прыпыненая да часу, пакуль будуць атрыманыя адказы з пракуратуры і Менскага абласнога суда, куды **Андрэй Аляхновіч** падаваў скаргі аб адмене адміністрацыйнага спганьня.

22 кастрычніка. Кіраўніцтва *Кансэрватыўна-Хрысьціянскай Партыі* — *БНФ* накіравала трэці раз ліст (*першы 7 жніўня, другі 25 верасня*) у Савет Міністраў з патрабаваньнем адмовіцца ад будаўніцтва аўтастрады праз *Курапаты* і з прапановай праекту „*Народная дарога*“ ў абход Мэмарыяла беларускага мартыралёга.

22 кастрычніка была ўзноўленая крымінальная справа адносна журналістаў крычаўскай „незалежнай“ газэты „*Вольны горад*“. Журналісты даведаліся пра гэта толькі праз два тыдні, калі іх ізноў пачалі выклікаць на допыты.

23 кастрычніка ў Гомелі на пл. Леніна былі затрыманыя мясцовыя маладафронтаўцы **Дзяніс Шакалёў** і **Юрась Васільюк**. Іх адвезлі ў Цэнтральны РАУС, дзе пратрымалі тры гадзіны, ня склаўшы пратаколу (да ад'езду А. Лукашэнкі, які ў гэты дзень быў у Гомелі). Прэвентыўна былі затрыманыя ў гэты дзень і пяцёра рэчыцкіх маладафронтаўцаў, якія стаялі на пл. Леніна і размаўлялі між сабой. На іх таксама не складаліся пратаколы, і праз 3 гадзіны ўсіх адпусьцілі.

24 кастрычніка. Гомель. КГБ не вярнуў незаконна сканфіскаваную электронную тэхніку (9 кампутараў і рыштунак, 3 друкаркі, 2 сканэры, кэракс) грамадзкай арганізацыі „Грамадзянская ініцыятыва“. Адбылося гэта наступным чынам. Сьледчы КГБ **Уладзімер Вечыкаў** спыніў прыдуманую крымінальную справу і пастанавіў тэхніку вярнуць. У той жа час дазнаўца КГБ **Яўген Сцепаненка** адмовіўся вярнуць гэтую тэхніку. Гэтак яна і засталася ў Гомельскім КГБ.

24 кастрычніка каля спэцпрыёмніка-разьмеркавальніка па вул. Акрэсьціна сябры *Маладога Фронту* правялі пікет у падтрымку старшыні арганізацыі **Паўла Севярынца**, які з 16 кастрычніка адбывае 10 сутак арышту.

26 кастрычніка ў Менску ўвечары былі затрыманыя 13 сяброў *Маладога Фронту*. „Вінаватыя“ ўскладалі кветкі і запальвалі сьвечкі каля муроў менскай турмы, адкуль 26 кастрычніка 1941 года нямецкія фашыстоўцы вывелі ў апошні шлях падпольшчыкаў і пакаралі сьмерцю каля прахадной дрожджавага заводу. У мерапрыемстве прынялі ўдзел і

актывісты габрэйскіх арганізацыяў, бо адна з закатаваных фашыстамі падпольшчыц **Маіша Брускіна** была габрэйкай.

На ўдзельнікаў акцыі накінуўся АМОН. Маладых людзей зьбівалі, „ставілі на расьсяжку“, зьдэкаваліся, потым запіхалі ў міліцэйскія „козлікі“ (лаючыся пры гэтым расейскім матам). Праводзілася карная апэрацыя, вельмі падобная на тую, што немцы праводзілі 60 гадоў таму.

У РУУСе Маскоўскага раёну Менска на затрыманых былі складзеныя пратаколы аб адміністрацыйным правапарушэньні (як на ўдзельнікаў „несанкцыянаванага шэсьця“). Восем чалавек былі затрыманыя да разгляду справы судом і правялі тое сутак у спэцпрыёмніку-разьмеркавальніку.

З 26 на 27 кастрычніка ўначы ў *Воршы* быў здзейснены напад на кватэру актывіста мясцовай філіі *Кансэрватыўна-Хрысьціянскай Партыі* — *БНФ* **Юры Конушкі**. Невядомыя разьбілі шыбу ў вакне ягонай кватэры. Паводле спадара *Конушкі*, гэта другое падобнае здарэньне пасля прэзідэнцкіх выбараў. Аналягічны інцыдэнт ужо быў 13-га верасня. Як кажа пацярпелы, міліцыя не выключае магчымасьці помсты за палітычную дзейнасьць.

29 кастрычніка. Менск. Суддзя Маскоўскага суда **Д. Антаневіч** прысудзіў намесьніку старшыні *Маладога Фронту* **Аляксею Чарняеву** і **Аляксандру Панцялею** па тры суткі адміністрацыйнага арышту за акцыю ўшанаваньня менскіх падпольшчыкаў. **Алена Валынец** атрымала папярэджаньне. **Паўла Яловіка** апраўдалі.

29 кастрычніка. У судзе Чэрвеньскага раёну (Менская вобл.) адбылося пасяджэньне па зыску выкладчыка **Аляксандра Нікіціна** да Сьмілавіцкага сельсагаспадарчага тэхнікуму аб аднаўленьні на працы. Сп. Нікіцін быў звольнены з працы за актыўны ўдзел у незалежным назіраньні падчас прэзідэнцкіх выбараў. Ягоны сын **Віталь Нікіцін** (які таксама выкладае ў Сьмілавіцкім сельсагаспадарчым тэхнікуме) быў пісьмова папярэджаны адміністрацыяй за ўдзел у „антыдзяржаўнай дзейнасьці“.

30 кастрычніка. У Горадзенскім раённым судзе **Тадэвуш Гавін** і **Мечыслаў Гіруць** атрымалі папярэджаньне за актыўны ўдзел у кампаніі па выбарах прэзідэнта. Суддзя абвінаваціў іх у тым, што 7 верасня ў мястэчку Сапоцкін Горадзенскага раёну яны правялі незаплянаваны сход у школе з бацькамі вучняў. М. Гіруць быў даверанай асобай У. Ганчарыка, а Т. Гавін — сябрам абласнога выбарчага штабу Ў. Ганчарыка.

Кастрычнік. Паводле дэмаграфічных прагнозаў ААН і беларускіх спэцыялістаў, да 2050 г. насельніцтва Беларусі можа зьменшыцца на 2 мільёны чалавек. Пачынаючы з 1993 года, у Беларусі назіраецца працэс дэпапуляцыі. Насельніцтва зьменшылася на 300 тысячаў чалавек. Характэрнымі рысамі абвастрэння дэмаграфічнай сітуацыі зьяўляюцца скарачэньне нараджальнасьці, рост сьмяротнасьці, старэньне насельніцтва, скарачэньне працягласьці жыцьця. Каэфіцыэнт нараджальнасьці зьнізіўся на 34,5% і склаў 9,1 чалавек на тысячу насельніцтва. Узровень сьмяротнасьці узрос на 26%. На 2,7 гады скарацілася працягласьць жыцьця.

■ У апошнія гады ў Беларусі няўхільна пагаршаюцца паказчыкі здароўя дзяцей і маці, рэзка абвастрылася і праблема якаснага і колькаснага ўзнаўленьня насельніцтва. Паводле словаў дацэнта катэдры акушэрства і гінекалёгіі Беларускага мэдычнага ўнівэрсітэту *Людзьмілы Мажэйкі*, апошнім часам сярод падлеткаў назіраецца рост хваробаў, што перадаюцца полавым шляхам. Штогод да 10% абортаў у краіне робіцца ва ўзросьце ад 12 да 17 гадоў. Гэта, безумоўна, уплывае на рэпрадуктыўнае здароўе, сьведчыць пра дэградацыю сям'і і маральнасьці ў краіне.

Кастрычнік. Да гэтага году віншавальныя паштоўкі (часам і на беларускай мове) друкаваў Менскі паліграфкамбінат імя Якуба Коласа. А сёлета ў Беларусі прадаецца выключна імпорт — расейскія паштоўкі маскоўскай фірмы „Ортдизайн“. Паштоўку на беларускай мове ня знойдзеш цяпер днём з вагнём. Ды і кніжныя паліцы заваленыя расейскай макулатурай.

Кастрычнік. Паводле словаў *Ірыны Альхоўкі* (прэзідэнта грамадзкай арганізацыі „Беларуская асацыяцыя маладых хрысьціянскіх жанчын“),

Расея становіцца яшчэ адной краінай, дзе расейскія крымінальныя структуры гандлююць беларускімі жанчынамі. Гандаль людзьмі лічыцца трэцім па даходах злачынным заняткам пасля збыту наркотыкаў і зброі. У Беларусі ахвярамі гандляроў становяцца жанчыны, якія мараць шляхам працы за мяжой або афармленнем шлюбу з замежнікамі палепшыць сваё матар’яльнае становішча. Найбольш папулярныя краіны, куды імкнуцца паехаць жанчыны і дзе іх чакае небяспека стаць рабынямі, — Польшча, Нямеччына, Галяндыя, Турцыя, Ізраіль, а цяпер і Расея.

Кастрычнік. Народны паэт Беларусі **Ніл Гілевіч** камэнтуюе Другі зезд настаўнікаў Беларусі ў артыкуле „*А пра самае набалелае — ні слова?*”: „Сярод усяго - ёсць і самае набалелае: гэта становішча, у якім апынулася сёння беларуская мова. Мацней набалелага болю, чым гэты, — няма. Гэтае пытаньне — у поўным сэнсе слова, пытаньне жыцця і сьмерці. Жыцця і сьмерці беларускай нацыі, і таму я звяртаюся да вас, шановныя дэлегаты з’езду: скажыце, хто з вас выступіў з трыбуны ў абарону беларускай мовы? Хто выказаў трывогу за яе лёс? Калегі! Сябры! Адрываючы дзяцей ад беларускай мовы, г. зн. ад беларускай духоўнай культуры, ад беларускіх нацыянальных сьвятыняў, ад беларускай гісторыі, мы будзем выхоўваць не грамадзянаў, не патрыётаў, якія забясьпечыць Беларусі эканамічны і культурны росквіт, а тых жа дзікуноў, манкуртаў і дэбілаў, якія да добра краіну не давядуць. Давядуць беларускі народ да пагібелі, да этнічнай сьмерці. Беларускай нацыі ня стане, бо будзе зьнішчана ўсё тое, на чым любая нацыя трымаецца. Афіцыйная газэта, падводзячы вынікі работы з’езду, піша: „Принята резолюция. Теперь главное — всё, о чем говорили, осуществить... Во имя будущего Беларуси...” Панове! У імя будучыні Беларусі самае галоўнае, што трэба ажыццявіць, — гэта зрабіць Беларусь беларускай. А гэта значыць — зрабіць беларускую школу, — і базавую, і вышэйшую. Бяз гэтага будучыні ў Беларусі ня будзе, а будзе „Северо-Западный край”, або шэсьць заходніх губэрняў Расеі. Няўжо вы, шановныя настаўнікі, гэтай элемэтарнай ісьціны не разумееце? Не паверу. Безумоўна, разумееце! Дык чаго ж вам тады бракуе? Прынцыповасьці, мужнасьці, стойкасьці? Ну напэўна. Іначай бы казалі гэта на зьездзе. І гаварылі б гэта вучням і іх бацькам кожны дзень — несьціхана-няспынна. Філістэр можа выхаваць толькі філістэра. Прыстасаванец можа выхаваць толькі прыстасаванца. Баязьлівец толькі баязьліўца. Іначай кажучы, мыш пад памялом можа выхаваць толькі мыш пад памялом.”

Кастрычнік. Жыхары шэрагу вёсак Маларыцкага раёну выступаюць супраць будаўніцтва у іхным рэгіёне магільніка для радыёактыўных адходаў. Радыёактыўны грунт з аб’ектаў „802” і „Заходні” ў Берасьці, дзе з 1950-х па 90-я гады перагружалася ўранавая руда, улады зьбіраюцца вывозіць за межы гораду. Проста пад нос вяскоўцам.

ЛІСТАПАД

1 лістапада ў Маскоўскім судзе Менска судзьзя **Д. Антаневіч** пакараў штрафам у памеры 150 мінімальных заробкаў (каля 700 даляраў ЗША) **Максіма Вінярскага** і **Аляксея Шэіна**, якія былі затрыманыя за акцыю ўшанаваньня менскіх падпольшчыкаў (26 кастрычніка).

1 лістапада. У пракуратуру Гомельскай вобласці быў выкліканы **Яўген Скочка** ў сувязі зь ягонаю заявай па парушэньні выбарчага заканадаўства падчас прэзыдэнцкіх выбараў. Я. Скочку не было дазволена прагаласаваць у дзень выбараў ні па месцы жыхарства ў Гомелі, ні месцы працы ў Менску, бо, як яму было патлумачана, ягонае прозьвішча „не пасьпелі ўнесці ў выбарчыя сьпісы”.

2 лістапада. Тры сьвятары Менскай епархіі Беларускага экзархату Рускай Праваслаўнай Царквы — **Пётр Бадак**, **Вячаслаў Гнедзько** і

Леанід Пляц — былі прымусовым чынам пазбаўленыя свайго сану за „раскольніцкую дзейнасьць”. Рашэньне аб пазбаўленьні сану, прынятае Сінодам Беларускага экзархату, зацьвярджалася ў Маскве. 2-га лістапада яго падпісаў Патрыярх Маскоўскі і ўсёй Русі **Алексій II**.

„Раскольніцкая дзейнасьць” — гэта заклік да стварэньня нацыянальнай, Беларускай Праваслаўнай Царквы.

Ведаючы, што рускае праваслаўе прыйшло на Беларусь пасля яе акупацыі расейскімі войскамі напрыканцы XVIII стагоддзя (пасля падзелу Рэчы Паспалітай), Рускай Праваслаўнай Царквы ў нашай краіне нельга прымаць усур’ёз.

2 лістапада. Суд Маскоўскага раёну Менска вынес прысуд удзельнікам акцыі ўшанаваньня менскіх падпольшчыкаў 26 кастрычніка: **Уладзімеру Рубінчыку** і **Алегу Лабатаму** — па 3 сутак адміністрацыйнага арышту кожнаму; **Паўлу Севярыцу** — 10 сутак арышту; **Алесю Нішчыку** — штраф у 150 мінімальных заробкаў (прыкладна 700 даляраў ЗША).

Інфармацыйная Камісія Кансэрватыўна-Хрысьціянскай Партыі — БНФ і прэс-служба БНФ. Па матэрыялах Камісіі, СМІ, радыё, друку („Народная Воля”, „Наша свабода”, „Пагоня”, „Ніва”, „Права на Волю” і інш.)

СПАДАРЫНЯ РАІСА

(Эсэ)

У суботу, 4-га граўня, вярнуўшыся зь беларускай дэманстрацыі, якую мы наладзілі на 1-й эзвню перад гмахам Арганізацыі Аб’яднаных Нацыяў, я патэлефанаваў спадарыні Раісе Жук-Грышкевіч у Канаду, каб выказаць свае меркаваньні пра яе ўспаміны аб стварэньні 50 гадоў таму Беларускага радыё *Вызваленьне — Свобода*.

Спадарыня Раіса да 1999 года была нязьменным сакратаром Рады БНР. — Як шкода, — кажу я, — што той беларускі змагарны дух і тыя

Спадарыня Раіса Жук-Грышкевіч (Фота 1998 г.)

ідэалы Адраджэньня, на грунце якіх пачыналася беларускае радыё *Свобода*, зьніклі цяпер. Гэта ўжо ня радыё „Вызваленьне”. Заступаюць людзі свайго інтэрасу, што ня стануць бараніць Беларусь.

— Ведаеце, я гэтаму ўжо не дзіўлюся, — адказвае спадарыня Раіса. — Я нічому больш не дзіўлюся і не асуджаю, бо калі паглядзець, якое вынішчэньне, якую навалу перажыў (і перажывае зноў) наш народ, то можна толькі здзівіцца, што ён яшчэ жыве. Зьнішчэньне было ня толькі фізічнае, але і духовае, забіваньне Боскага, беларускага ў чалавеку.

Тут, у Канадзе, ёсць цяперашнія людзі зь Беларусі. Яны іншыя. Яны

зусім іншыя, чым мы. Я ўжо старая. Мне ўжо стала ўсё вельмі цяжка. Сэрца. Валіцца стары адзінокі дом. Надыходзіць Вялікдзень. У Вялікую Пятніцу ў Беларускай царкве вялікая служба, сьвяты абрад — вынас Плашчаныцы. А я ня маю сілы рухацца. Не, думаю, я мушу паехаць у Таронта, каб нават сваёй прысутнасцю і памяццю пра сьвятое падтрымаць Беларусь. Я паехала і была ў нашай Беларускай царкве. Мне прыйшлося ў Таронта пераначаваць. Я толькі вярнулася і надта змучаная, але жыве мая душа.

(„Гэтыя паводзіны і словы духоўна жывых людзей, — падумаў я. — Яны харошыя і глыбокія. Толькі як растлумачыць іншым — мёртвым духоўна, — што такое жыццё?!“)

— Усё трымаецца на духова вялікіх людзях, — прадаўжала спадарыня Раіса. — Калі ў 1921 годзе Беларусь падзялілі і нішчылі ў паасобку, то ў Заходняй Беларусі беларусам было ўсё ж такі крышачку свабодней. Хоць практыкавалася дыскрымінацыя беларусаў, але нас, прынамсі, хоць не расстрэльвалі, не адбіралі маёмасць. Існавалі свабодныя прафэсіі. І вось нават у такіх умовах узгадаліся гэтакія вялікія беларусы, як *Адам Станкевіч, Вітаўт Тумаш, Антон Адамовіч, Вінцэнт Гадлеўскі, Мікола Абрамчык*. Яны павялі. Яны давалі беларускую сьвятую ідэю іншым, маладым і прагнучым ведаў. Да гэтых людзей належыў і мой муж.

Гэтак жыла Беларусь у экзылі, і гэтак у вялікіх ідэях яна вярнулася на Радзіму. Яны, нашыя змагары, стварылі тут моцную беларускую літаратуру, паэзію, арганізавалі выданьне беларускіх кніг. Уся расейская тайная служба змагалася тут супраць нас, шмат напсавалі, але нічога ў іх не атрымалася. Вось што значыць — „*наш беларускі вольны дух*“.

Голас спадарыні Раісы гучэў так узьнёсла. Па тэмбру і манеры, ён вельмі нагадвае мне голас *Стэфані Станюты* — легенды беларускага тэатра. Спідарыня Раіса таксама — легенда. Легенда любові да Беларусі і вярнасьці беларускай справе. Я думаю, што Старшыні Рады БНР *Вінцэнт Жук-Грышкевіч* вельмі пашанцавала, маючы такую ўзвышаную і энэргічную жонку, як спідарыня Раіса. Пэўна, каб не яна, то ці меў бы ён і палову цяперашняй сваёй вядомасьці. Бо бальшыня людзей лінівая да пісаньня.

Спідарыня Раіса гаварыла доўга, нібы сьпяшаючыся як найбольш сказаць. Голас яе, крыху ўсхваляваны, там, на другім баку, у Канадзе, неяк самотна гучэў у цішыні. І я раптам адчуў гэтую цішыню ў эфіры, і гэты стары самотны дом у горадзе Бэры, дзе я ніколі ня быў, і вярэні змрок у пусты пакоях, і меркнучае сьвятло за сьцяжмелым вакном, на фоне чужога вясяньняга неба...

— Але жыла Беларусь і будзе жыць, — пачуў я ізноў, схамянуўшыся, далёкі голас. — Нішто не зламае наш дух і наш народ. Народзяцца лепшыя, узгадуюцца моцныя.

Гэтак мы гаварылі ва ўнісон, нібы падбадзёрваючы самых сябе. Хоць і тут, у Нью-Ёрку, побач з акіянам, — чужое неба за чужым вакном, і вечаровы шэры змрок запаўзае ў цьмяныя шыбы.

Нью-Ёрк, 4 траўня 2002 г.

Зянон ПАЗЬНЯК

ЗА КАГО І ЗА ШТО ЗМАГАЛІСЯ БЕЛАРУСКІЯ ПАРТЫЗАНЫ Ў ДРУГОЙ СУСЬВЕТНАЙ ВАЙНЕ?

Мінула ўжо 55* гадоў з дня пераможнага завяршэньня Другой Сусьветнай вайны. Але існуючая сёньня на Беларусі ўлада даўно ўжо трактуе гэтую вялікую дату не як дзень Перамогі над фашызмам, у якую немалы ўклад зрабілі і беларусы, а толькі як дзень вызваленьня Беларусі Расеяй ад нямецка-фашысцкіх акупантаў. Больш таго, ён нават быў афіцыйна аб'яўлены „днём незалежнасьці“ Рэспублікі Беларусь (быццам і незалежнасьцю сваёй мы абавязаны толькі Расеі). Улады на чале з А.Лукашэнкам імкнуцца гэтым неяк замаскаваць і апраўдаць сваю сёньняшнюю

палітыку нацыянальнай здрады, фактычна, здаючы Беларусь Расеі назад у каліяніяльны стан.

Усім нам балюча памятаюцца ганебныя падзеі, зьвязаныя з днём сьвяткаваньня гэтай даты пяць гадоў таму. І тады 50-годдзе дня Перамогі адзначалася менавіта ў тым жа цыннічна-ілжывым падыходзе. Падобна, што і надалей тое ж самае будзе адбывацца з большым цыннізмам і зь яшчэ болей шумлівай пыхаю. Пра ўсё гэта даводзілася пісаць і раней. Думаецца, тут ня трэба зноў апавядаць, як тадышняя „брацкая“ Расея амаль што бяз бою кінула Беларусь на міласьць фашысцкіх захопнікаў, выкарыстаўшы яе тэрыторыю толькі для ганебнага ўцяканьня, выдадзенае пазьней за быццам бы сьведомы стратэгічны манэўр з „адступленьнем і контрнаступленьнем“. Савецкая прапаганда была такая татальная, што мала хто ведаў, як Беларусь была змушана самастойна бараніць і вызваляць сябе шляхам шырокай партызанскай вайны. Як расейска-савецкае камандваньне не давала нам, беларускім партызанам, у дастатковай колькасьці зброі і амуніцыі, ужо тады баючыся, што 370-тысячная партызанская армія можа раптам выйсьці з-пад маскоўскага кантролю. Як не далі нам, сярэдняга рангу партызанскім камандзірам, афіцэрскага статусу, з-за чаго пазьней мы (нават стаўшы інвалідамі вайны) аказаліся без афіцэрскага пэнсіяў. Як насычалі нашыя шэрагі стучачамі і „сексотамі“, аднавіўшы нават колішні інстытут камісараў. Як пасля цэлымі дзесяцігодзьмі чапляліся да нас кэдэбісцкія „органы“, не даючы нікуды ходу за „пребывание на оккупированной территории“. Як цыннічна фальсіфікавалі гісторыю партызанскага руху аўтары, падобныя на галоўнага чэкіста Беларусі Цанаву, стараючыся прыпісаць нашыя ваенныя дасягненьні парткіраўніцтву і НКВД. І гэтак далей, і да таго падобна. Доўгія асьліныя вушы традыцыйнага вялікаруска-імперскага шавінізму за ўсім гэтым відаць было тут надзвычай выразна.

У гісторыі беларускага партызанскага руху, аднак, і галоўнае, у ягонаў сёньняшняў гістарычнаў ацэньці застаюцца яшчэ пэўныя няяснасьці. Даўно вядома, напрыклад, што менавіта дзякуючы гэтаму руху Беларусь больш чым на палову вызваліла сябе ад нямецкіх акупантаў сама. Што савецкая армія ўвайшла ўжо ў на 60 адсоткаў вызвалёную Беларусь, як нож у масла, і ёй такім чынам (сумесна з польскаў АК) была расчышчана дарога на Бэрлін. Што менавіта за такое актыўнае супраціўленьне фашысцкаму агрэсару Беларусь была ўведзена (нават ня маючы фактычнага суверэнітэту) у склад дзяржаваў-заснавальнікаў Арганізацыі Аб'яднаных Нацыяў. Але сёньня пра гэта маўчаць чамусьці нават гісторыкі прагрэсіўнай палітычнаў накіраванасьці. Або па-дурному паўтараюць афіцыйную характарыстыку беларускаў савецкаў партызанкі як чыста энкавэдзісцкаў арганізацыі, ці зусім ужо (падобна сёньняшнім расейскім „усмирителям“ Чачэніі) аб'яўляюць нас проста бандыцкімі фармаваньнямі.

Мы ваявалі, аднак, з фашыстамі не за разьвіты сацыялізм і не за „столицу нашэй родины Москву“. І тым болей не дзеля шкурнай ўласнай нажывы (як пісала аднойчы вядомая ў нас рускамоўная пісьменьніца). Мы ўжо тады ваявалі, па сутнасьці, за сваю свабоду і нацыянальную незалежнасьць, хоць і не заўсёды гэта сабе правільна ўсьведамлялі. Пагэтаму і Сталін са сваімі энкавэдзісцкімі апырчынікамі пабойваўся забясьпечваць нас належным чынам зброяй, боезапасам і медыкаментамі. Мы ваявалі супраць ворага, што імкнуўся паставіць нас на калені, пазбавіўшы чалавечай і нацыянальнаў годнасьці. І ваявалі, як вядома, ня дрэнна, хоць даводзілася часам грашыць і экстрэмізмам, і нават (не без дапамогі расейска-савецкіх інструктараў) тэрорам. Немцы баяліся нас і па-свойму паважалі.

Тое ж, што мы вымушаны былі таксама ваяваць і супраць тых сваіх суайчыннікаў, што пайшлі на супрацоўніцтва зь немцамі (спадзюючыся менавіта гэтакім спосабам дамагчыся той жа самаў незалежнасьці) — гэта было толькі трагічным парадоксам гісторыі, якая пазьней апраўдала і іх. Як наўнасьцю была наша надзея на тое, што (ваюючы ў партызанах) атрымаем мы свабоду з рук крывавага Сталіна, так і ім было наўна спадзявацца атрымаць яе з гэтак сама ж крываваў гітлераўскіх рук. *Васіль Быкаў* выдатна паказаў усё тое ў сваёй знакамітай аповесьці „Знак бяды“.

Гэта была сапраўды грамадзянская па форме і нацыянальна-вызвольная па зместу трагічная вайна, калі беларусы змушаныя былі ў барацьбе за сваю незалежнасць змагацца ня толькі з нямецка-фашысцкімі акупантамі, але і самы з сабой.

Ваявалі мы і супраць так званай Расейскай вызваленчай арміі генэрала Ёласава, як бы смутна прадчуваючы шмат пазьнейшыя гістарычныя часы.

І вось сёння гэтыя часы насталі, і гісторыя беларускага партызанскага руху бачыцца нам яшчэ ў адным вельмі важным ужо і палітычным аспэктце. У трагічных абставінах магчымай згубы ўласнай незалежнасці і дзяржаўнага суверэннітэту шмат якія беларусы і небеларусы пачынаюць паціху згінаць свае калені перад актыўным націскам Расейскай Фэдэрацыі, якая ў сваіх імперскіх прэтэнзіях ужо заліла крывёю горду і незалежную па духу Чачэнію і пачала ўжо прагна паглядаць на пакуль што незалежную і суверэнную Рэспубліку Беларусь. У расейскіх кіруючых колах зусім не хаваюць, напрыклад, цынічнага намеру ператварыць яе ў правінцыяльную губернію „единой и неделимой” Расейскай імперыі, каб зноў скарыстоўваць беларускія землі ў якасці стратэгічнага палігона і шчыта ў магчымай новай сусветнай вайне, не пытаючыся дазволу ў беларускага народа. І ў гэтых умовах вельмі карысна было б нагадаць і беларусам, і гэтым прагным усходнім „господам” наша ня так ужо й далёкае партызанскае мінулае. Мінулае, калі мы іржавымі вінтоўкамі ды знятымі з кінутых расейцамі танкаў кулямётамі паспяхова процістаялі магутнейшай у Эўропе нямецкай арміі, якая ні ў якое параўнаньне не стасавалася з сучасным расейскім войскам, што спрабуе і ня можа канчаткова „замочыць” нашых калегаў па цяжары чачэнскіх партызанаў, якое здзяйсняе мэтамі дзяржаўнага тэрору не „антытэрарэстычную” апэрацыю, а самы сапраўдны генацыд.

Супастаўленьне тых дзён з сённяшнімі падзеямі ў Чачэніі тут узнікае ня толькі ў форме выпадковай аналогіі. Падабенства мае глыбінныя карані. Калі ўспомніць чачэнскую вайну часоў талстоўскага Хаджы-Мурата (якога, дарчы, вядомы рускі пісьменьнік апісваў з глыбокай сімпатыяй і спачуваньнем), гэта падабенства набывае і злавесную канкрэтна-гістарычную рэальнасць.

Прыблізна ў тыя ж самыя часы расейскай імперыяі рукамі тых жа генэралаў адстойвала збройі сваю „делостность и неделимость” у Польшчы і на Беларусі, бязлітасна топячы ў крыві і тутэйшы нацыянальна-вызвольны рух. Пагэтам і сёння, калі Расея справакавала ў Чачэніі партызанскае супраціўленьне, сур’ёзнасць якога прызнаюць нават некаторыя расейскія генэральныя, становіцца зразумелым кожнаму, чаму яна з такою прагнасцю пачынае прыглядацца цяпер і да незалежнай Беларусі. У Чачэніі Расеі патрэбна нафта, на Беларусі — тэрыторыя для размяшчэння ракетна-ядзерных устаноў. Расея адкрыта гаворыць пра „наступательный” характар яе сённяшняй знешняй палітыкі, ня грэбуючы ў той жа час (зусім, як у Пушкіна) і „подкупательным” падходам, напрыклад, да так званай беларускай „пазыцыі”.

Ня так даўно ў Расеі прынята новая ваенная дактрына, якая дазваляе ёй першай ужываць ядзерную зброю!

Няцяжка ўявіць сабе, чым усё гэта можа скончыцца (не зважаючы на ўсю цяперашнюю расейскую дыпляматыю). Ня будзем казаць пра выпадковую магчымасць развязання Сусветнай ядзернай вайны з усімі яе злавеснымі наступствамі па чыстаму непаразуменню, хоць і гэта даволі верагодны варыянт (калі ўлічваць інтэлектуальны і маральны ўзровень расейскіх палітыкаў і генэралаў). Пры сённяшняй апатыі беларускага насельніцтва і пры здрадніцка-халопскай (скажам проста) пазыцыі яе рускамоўнай інтэлігенцыі, цалкам можа стаць рэальнасцю акупацыя Беларусі расейскімі войскамі і закончыцца такім жа (як некалі ў Аўстрыі) цынічным аншлюсам.

Але ня ўсе ўжо беларусы пагодзяцца з гэткаю доляй, асабліва беларуская моладзь. Адведаўшы свабоды і незалежнасці, яна таксама пачне, ўрэшце рэшт, арганізоўваць актыўнае супраціўленьне. Будучы ўсё яшчэ ў меншасці, яна можа аказацца змушанай звярнуцца і да мэтаў адчайнай партызанскай барацьбы, успомніўшы вопыт сваіх партызанскіх

дзядоў, не выключваючы, магчыма, і радыкальных прыёмаў вайны. І ня толькі па даўняму беларускаму ці цяперашняму чачэнскаму ўзору, але і па прыкладу самой жа Расеі, якая менавіта і зьяўляецца радзімай ня толькі індывідуальнага, але і дзяржаўнага тэрарызму ня толькі сёння, але і ў недалёкай мінуласці (ўспомнім бальшавіцкія паставы аб увядзенні „красного террора” і арганізацыю дзеля гэтай мэты вядомай ЧК з яе Курапатамі і архіпелагамі ГУЛАГ!).

І Беларусь цалкам тады можа ператварыцца ў новую Чачэнію з куды больш небяспечнымі і далёкаідучымі наступствамі, калі ўлічыць тое, што яна не на мяжы з Азіяй, а ў сярэдзіне Эўропы. І крыві можа быць тут праліта куды больш, чым у няшчаснай Чачэніі.

Але віна за ўсё гэта ляжа на галоўнага правакатара — на Расею.

У гэтых абставінах наогул пазыцыя сённяшніх беларускіх уладаў (і асабліва самога А.Лукашэнкі) выглядае і злачыннай, і (як гавораць медыкі) проста неадэкватнай. У маральна-юрыдычным аспэктце справы такая пазыцыя набывае крымінальны характар ня толькі як прадугледжаная артыкулам 61-м Крымінальнага Кодэксу (здрада дзяржаве з абъяжарваючымі абставінамі), але і як пазыцыя падпальшчыка вайны, прадугледжаная міжнароднымі пагадненнямі.

Але яна незразумелая нават з банальна жыццёвага пункту погляду. Нават калі б А.Лукашэнка прытрымліваўся толькі шкурна-эгаістычных мэтаў, яму было б куды разумней і выгадней застацца прэзідэнтам незалежнай Рэспублікі Беларусь, чым узяць на сябе ролю правінцыяльнага расейскага губернатара, накітаваў Кандраценкі ці Рудкога, і стаць для Крамля „мальчыком на побегушках”. Тым болей, што перспэктыва стаць прэзідэнтам Расеі сёння яму ўжо ніяк ня сьвеціць. Сталі ж такімі самастойнымі прэзідэнтамі, ня кажучы ўжо аб Кучме, і Назарбаеў, і Шэварнадзэ, і Аліеў, і некаторыя іншыя кіраўнікі сярэднеазіяцкіх краінаў. Так ці гэтак, але іх падтрымліваюць сёння ўласныя народы, нават лёгкадумна даруючы ім іх вельмі непрыгожае кадэбіскае мінулае.

Лукашэнка ж са сваёй наўна-камічнай прэтэнзіяй стаць гаспадаром „всёя Русі” страціў перспэктыву, забытаўся ў сваёй, фактычна, здрадніцкай знешняй палітыцы і ператварыўся сёння ў звычайную марыянэтку, якая ўжо ня можа ня слухацца сваіх усходніх гаспадароў. Так што і традыцыйных трыццаці срэбнікаў школёўкі прэзідэнт на Крэмль не атрымае. Нават зваліць на Расею адказнасць за той эканамічны тупік, у які ён завёў Беларусь, ня ўдасца, бо і рускія яго „саюзьнікі” ўвесь час адгрышчваюцца ад ягонай тупікова-застойнай эканомікі.

Адзін зусім не дурны філосаф сказаў нека, што ўсё ў гісторыі паўтараецца двойчы: спачатку ў выглядзе трагедыі, а ў канцы выступае ўжо як звычайная камедыя. Менавіта сёння мы яе і назіраем. Але тут гэта вельмі небяспечная камедыя. Яна пагражае ператварыцца для беларускага народу ў новую, і яшчэ можа болей цяжкую, трагедыю, за якую некалі Лукашэнку і ягоным калябарантам ўсё ж такі прыдзецца адплаціць. І адплаціць па высокаму кошту. Бо (як некалі казаў другі філосаф) у гісторыі ўслед за выклікам заўсёды наступае адпаведны па сваёй значнасці адказ.

Вось якія думкі прыходзяць мне ў галаву ў гадавіну перамогі над нямецкім фашызмам і вось што трывожыць сёння сэрцы былых беларускіх партызанаў.

2000 г., г. Менск

Мікола КРУКОЎСЬКІ
*доктар філосафскіх навук, прафэсар,
былы начітаба атрада 2-й Заслонаўскай
партызанскай брыгады*

* * *

ПАСЬЛЯСЛОЎЕ

Доктар М. Крукоўскі закрануў самае балючае для беларусаў пытаньне 2-й Сусветнай вайны: змаганьне супраць акупантаў на абодвух баках канфлікту ў становішчы ворагаў.

Гэтакае мінулае патрабуе глыбокага, і менавіта **беларускага асэнсавання**. Гісторыя захавала факты, якія сведчаць, што як расейцы, гэтак і немцы, баяліся самастойнасці беларускіх вайсковых фармаванняў. Немцы дазволілі на іх толькі ў 1944 годзе (калі ўжо было позна). А расейцы ў 1943 годзе правялі ў Беларусі спэцаперацыю на адхіленні ад камандвання і вынішчэнні партызанскіх камандзіраў-беларусаў і проста актыўных партызанаў беларускай нацыянальнасці. Іхныя месцы займалі расейцы (як правіла, энкавэдзісты). Сталін і Гітлер дзейнічалі аднолькава. (рэд.)

* Артыкул напісаны ў 2000 годзе (рэд.)

ПАВЕДАМЛЕНЬНІ

3 красавіка суд Цэнтральнага раёна Менска вынес прысуд удзельніку святкавання сёлетняга Дня Незалежнасці сп. **Андрэю Ачапоўскаму**, сябру **Кансэрватыўна-Хрысціянскай Партыі — БНФ**, штраф у памеры 1,5 мільёнаў рублёў (каля 900 дאלараў ЗША). Лукашэнкаўская „відушчая” Фэміда жорстка пакарала дзясяткі беларускіх патрыётаў за святкаванне нацыянальнага свята.

6 красавіка сябры **Кансэрватыўна-Хрысціянскай Партыі — БНФ** прышлі ў **Курапаты** на традыцыйную штосуботнюю талаку. Больш за 30 асобаў добраўпарадкавалі тэрыторыю, прыбіралі магілы. Святар асвятціў таксама ўсталяваныя тыдзень таму крыжы.

9 красавіка ў газэце „**Наша Свабода**” быў надрукаваны матэр’ял „Крыжовая дарога ў Курапатах” аўтарства Марата Гаравога. Там паведамляецца пра штосуботнюю талаку ў Курапатах і, ў прыватнасці, пра апошнюю талаку (6-га красавіка). Аўтар абавіраецца на словы сп. С.Сахаравы (прадстаўніка грамадзкай ініцыятывы „За ўратаванне мэмарыялу Курапаты”). Згадваюцца таксама супольнасць „**Мартыралёў**” і ГА ТБМ як „ініцыятары работ па доглядзе за пахаваннямі і па добраўпарадкаванні”.

Мусім адзначыць, што гэты матэр’ял нясе дэзінфармацыю і не адлюстроўвае сапраўднага стану рэчаў. Згаданыя асобы і арганізацыі ня маюць ніякага дачынення да **Крыжовай дарогі ў Курапатах** (паказанай на здымку ў газэце); іхных прадстаўнікоў не было і на талацэ 6-га красавіка. Ідэя і выкананне **Крыжовай дарогі ў Курапатах** належыць сябрам **Беларускага Народнага Фронту „Адраджэнне”** (пад кіраўніцтвам **Зянона Пазыняка**) і **Кансэрватыўна-Хрысціянскай Партыі — БНФ**. 6-га красавіка менавіта сябры **Кансэрватыўна-Хрысціянскай Партыі — БНФ** працавалі на талацэ ў Курапатах, пра што ў сродкі масавай інфармацыі было пададзена паведамленне.

19 і 20 красавіка сябры **Кансэрватыўна-Хрысціянскай Партыі — БНФ** правялі ў **Курапатах** традыцыйную талаку. Працавала каля трыццаці чалавек. Добраўпарадкавалі тэрыторыю, прыбіралі магілы. Было пастаўлена 40 крыжоў, якія сталіся гарманічнай часткай **Народнага Мэмарыялу „Лес Крыжоў”** памяці ахвяраў камуна-расейскага тэрору супраць беларускага народу.

20 красавіка ў Менску адбылося чарговае паседжанне **Сойму Беларускага Народнага Фронту „Адраджэнне”** і **Кансэрватыўна-Хрысціянскай Партыі — БНФ**. Прынятая Заява ў абарону беларускай мовы.

24 красавіка сябры **Кансэрватыўна-Хрысціянскай Партыі — БНФ** працавалі ў **Курапатах**, прыбіраючы тэрыторыю **Народнага Мэмарыялу**. Пахавалі парэшткі невядомай ахвяры, усталявалі на магіле крыж. Святар **Беларускай Аўтакефальнай Праваслаўнай Царквы** айцец **Леанід Акаловіч** адслужыў над магілай багаслужбу.

26 красавіка сябры **Беларускага Народнага Фронту „Адраджэнне”** і ягонаў **Кансэрватыўна-Хрысціянскай Партыі — БНФ** адзначылі сумную гадавіну Чарнобыльскай трагедыі. Каля 200 чалавек сабраліся ў цэнтры Менску, каля плошчы Незалежнасці а 17³⁰. Потым яны прайшлі калёнай па праспэкт Францішка Скарыны. Традыцыйнае шэсцьце

Чарнобыльскі Шлях адбывалася пад лёзунгамі, напісанымі на транспарантах: „**Жыве Беларусь!**” і „**Чарнобыльская катастрофа — вынік каляніяльнай палітыкі Крамля**”. Людзі неслі нацыянальныя **Бел-Чырвона-Белыя сьцягі** і стужкі, гукалі „**Жыве Беларусь!**”. Шэсцьце дайшло да плошчы Цэнтральнай.

26 красавіка ў Гомелі адбыўся мітынг, прысьвечаны 16-й гадавіне катастрофы на Чарнобыльскай АЭС. Каля 200 гараджан узялі ўдзел у мерапрыемстве, якое пачалося з ушанавання хвілінай маўчання памяці ахвяраў атамнай катастрофы. У сваіх эмацыйных выступах прадстаўнікі гомельскіх партыяў і грамадзкіх арганізацыяў з болей гаварылі пра сацыяльна-эканамічныя праблемы асуджаных на выміранне і жабрацтва палешукоў, злачынную бяздзейнасць уладаў і абьякавасць насельніцтва да ўласнага лёсу.

Мітынг праходзіў пад **Бел-Чырвона-Белымі нацыянальнымі сьцягамі** і плякатамі: „**НЕ — расейскай акупацыі!**”, „**Спыніць калянізацыю Палесся!**”, „**Даеш новыя выбары пад міжнародным пратэктаратам!**” і іншымі. Напрыканцы мерапрыемства намеснік старшыні **Кансэрватыўна-Хрысціянскай Партыі — БНФ Уладзімер Старчанка** зачытаў рэзалюцыю, якая адзінадушна, пад воклічы „**Жыве Беларусь!**, **Жыве вечно!**”, была ўхвалена ўдзельнікамі мітынгу.

Вытрымкі з рэзалюцыі гамялячанаў.

16 гадоў прайшло з таго часу, як прырода нашага квітнеючага **Палесся ператварылася ў варожы чалавеку асяродак**. Дэмаграфічныя, медычныя, матэрыяльныя і маральныя страты насельніцтва не падаюцца ўліку.

Замест дапамогі беларусам улады арганізавалі калянізацыю нашай зямлі **бежанцамі, бамжамі і белымі крымінальнікамі з Расеі і Азіі**. Для гэтага сродкі ва ўлады знаходзяцца. А вось на тое, каб змагацца з наркаманіяй, СНІДам, злачыннасцю, якія чужыныцы прынеслі на наша **Палессе**, сродкаў няма. Цынзм і нахабства ўладаў павялічваюцца з хуткасцю, прапарцыйнай росту ракавых захворванняў і колькасцю намерлых ад лейкозаў дзетак. Гэтка здзек працягваецца ўжо другое дзесяцігоддзе.

Ужо на другому і трэціму разу людзі, вінаватыя ў замочванні рэальных наступстваў катастрофы і злачынным бяздзейні, дарваліся да вышэйшай улады, селі ў сенатарскія, міністэрскія і „вертыкальныя” крэслы.

Мы, гамялячаны, даўно пераканаліся, што людзі без сумлення ня могуць, ня хочучь і ня будучь працаваць на Беларусь, ня будучь вырашаць праблемы нашага пацярпелага ад Чарнобылю і існае палітыкі рэжэна. Яны будучь вырашаць толькі свае ўласныя праблемы за наш кошт. Яны і далей будучь ганяюцца нацыянальнымі і эканамічнымі інтарэсамі Беларусі, дзяржаўным суверэнітэтам, таптаюць законы і Канстытуцыю краіны, здэкавацца з нацыянальных пачуццяў беларусаў і рэлігійных традыццяў вернікаў.

Палітыка, якую яны праводзяць, завецца каляніяльнай, а самыя яны прадстаўляюць тут каляніяльную адміністрацыю Расеі. Вынікі такой палітыкі мы бачым кожны дзень.

Аднак, памятаючы пра сваю чалавечую годнасць, мы патрабуем:

— спыніць антынародную палітыку рэжыму Лукашэнка і аднавіць на Беларусі канстытуцыйную законнасць, справядлівасць і парадак;

— спыніць калянізацыю Палесся шляхам прыаблівання на нашу зямлю бежанцаў, белых крымінальнікаў і асобаў без грамадзянства.

Разумеючы, што справіцца з эканамічнымі, сацыяльнымі і культурнымі бедамі нашага народа нельга без вырашэння праблемаў палітычных, мы патрабуем адхілення ад улады Лукашэнка і ягонаў каляніяльнай адміністрацыі праз правядзенне новых прэзыдэнцкіх выбараў пад міжнародным пратэктаратам.

2 траўня. Штодня ў Курапаты прыходзяць людзі. Яны моляцца каля крыжоў над магіламі беларускіх пакутнікаў, ставяць сьвечкі, добраўпарадкоўваюць тэрыторыю, рэгулярна хаваюць па-хрысціянску чарапы і косткі ахвяраў расейска-большавіцкага тэрору, знойдзеныя на тэрыторыі ўрочышча. Працягваецца крыжаўзняцце: людзі ставяць над

магіламі крыжы *Народнага Мэмарыялу*. Сябры *Беларускага Народнага Фронту „Адраджэньне”* і ягонага *Кансэрватыўна-Хрысьціянскай Партыі — БНФ* асабліва актыўна працуюць у Курапатах, проста, пачалавечы выконваючы свой хрысьціянскі абавязак.

Трэба, аднак, сказаць урэшце пра асобаў, якіх ніхто ня бачыў на малітве або на працы ў Курапатах, якія не абаранялі ад ОМОНу і бульдозэраў курапацкія магілы. У лепшым выпадку яны аднойчы прайшліся па ўрочышчу, раздаючы інтэрв’ю. Называючыся „экспэртамі” і „мастацтвазнаўцамі”, яны ўтварылі „камітэты” і камітэцікі, адзінай мэтай якіх ёсьць супраціў стварэньню *Народнага Мэмарыялу*, што ўжо існуе ў Курапатах. Спачатку яны ў хаўрусе з кэґэбісцкім Фондам міру хацелі паставіць у Курапатах „знак шчасьця і прымірэння” у выглядзе падковы, потым пабудаваць на магілах жалезабэтонны мэмарыял. Калі праваліліся гэтыя шалёныя ідэі, яны далучылі да сваёй разбуральнай справы нейкія нікому не вядомыя групыкі, накітавалі „прагрэсіўнага юдаізму” і г.д. Калі хрысьціянская праца людзей у Курапатах прывяла да правалу і гэтай чарговай правакацыі, „камітэтыкі” пачалі заяўляць, што „пара спыніць некантралюемае, стыхійнае стаўленьне крыжоў у Курапатах, не дапусьціць манаполіі” і г.д.

У нашай краіне, якая мае спрадвечную хрысьціянскую традыцыю, на беларускай зямлі, дзе мы жывём і існуем, знайшліся асобы і групыкі, якія імкнуцца не дапусьціць народнага рухэньня па стварэньні хрысьціянскай сьвятыні на месцы пакутніцтва. Гэтыя асобы (як бы яны ні называліся) дзейнічаюць у хаўрусе і па загаду сатанінскіх уладаў. І справа іхная марная. Сьведомыя людзі Беларусі ідуць у Курапаты з крыжамі, ствараюць там сапраўдны *Народны Мэмарыял*. *Вядзе іх тудой Памяць пра нашыя ахвяры і высакародная хрысьціянская ідэя, якая гуртуе наш народ.*

Беларусы абароняць сваю сьвятыню ад варвараў.

4 траўня. У *Нью-Ёрку* адбылася дэманстрацыя беларусаў перад будынкам ААН супраць этнацыду на Беларусі і вынішчэньня Беларускай мовы. Дэманстрацыя прайшла пад патрыятычнымі лёзунгамі і *Бел-Чырвона-Белымі сыягамі*. Скандавалі прабававаньні, сьпявалі гімны, раздавалі лістоўкі на ангельскай мове пракожым. Дэманстрацыю арганізавалі сябры *Нью-Ёрскага АДДЗЕЛУ БАЗА* і прыхільнікі *Народнага Фронту*.

14 траўня сябры *Кансэрватыўна-Хрысьціянскай Партыі — БНФ* прыйшлі на Вайсковыя могілкі ў Менску, каб памянуць нашых продкаў у дзень *Радаўніцы*. Людзі ўскладзілі кветкі на магілы *Янкі Купалы* і *Якуба Коласа*, *Усевалада Ігнатоўскага*, маці *Янкі Купалы*, сьпявалі беларускія гімны.

А 13-й гадзіне сябры *Кансэрватыўна-Хрысьціянскай Партыі — БНФ* сабраліся ў Курапатах. Выступілі прадстаўнікі Партыі, а таксама вядомы рэжысёр *Валеры Мазынскі*, які казаў пра *Ўладзіслава Галубка*, знакамітага беларускага дзеяча тэатральнага мастацтва, забітага ў Курапатах расейска-бальшавіцкімі катамі. Каталіцкі сьвятар а. Пётра і сьвятар Беларускай Аўтакефальнай Праваслаўнай Царквы а. Леанід адслужылі імшу за душы ахвяраў расейска-бальшавіцкага тэрору, пахаваных у Курапатах. Потым сьвятары асьвяцілі дзясяткі крыжоў, усталяваных сябрамі Партыі і Фронту на магілах ахвяраў.

16 траўня а 18³⁰ сябры *Кансэрватыўна-Хрысьціянскай Партыі — БНФ* сабраліся каля помніка *Янку Купалу* ў Менску. Так распачалася новая культурніцкая акцыя, прысьвечаная 120-м угодкам нараджэньня вялікіх песняроў Беларусі — *Купалы* і *Коласа*. З уступным словам выступіў старэйшы сярод прысутных, 72-гадовы спадар *Генадзь Банкевіч*. Ён успомніў далёкія 30-я гады, калі вучыўся ў школе ў Заходняй Беларусі, дзе было забаронена размаўляць па-беларуску. Успомніў, як вучні ўпотаі чыталі і паўтаралі патрыятычныя вершы *Купалы*, таксама забароненыя акупацыйнай уладай.

23-25 траўня. Сябры і прыхільнікі *Кансэрватыўна-Хрысьціянскай Партыі — БНФ* правялі шэраг мерапрыемстваў у Менску.

23 траўня а 17³⁰ людзі сабраліся на традыцыйныя паэтычныя чытаньні каля помніка *Янку Купалу*. Літаратуразнаўца *Валянціна Мароз* гаварыла пра жыцьцядайнасьць паэзіі вялікага песняра; дэкламавалі вершы, сьпявалі песні на творы *Купалы*.

Курапаты-2002. Крыжовая дарога

25 траўня аб 11⁰⁰ сябры Фронту прыйшлі да помніка *Максіму Багдановічу*, каб ушанаваць памяць паэта ў гадавіну ягонага ськону. Да помніка былі ўскладзеныя кветкі, чыталі вершы, сьпявалі „*Зорку Вэнэру*” ды іншыя песні на вершы паэта. А 12⁰⁰ сябры *Кансэрватыўна-Хрысьціянскай Партыі — БНФ* сабраліся ў Курапатах на традыцыйную штосуботнюю талаку. Высякалі хмызьняк, добраўпарадкавалі могілкі, рыхтавалі месцы для ўсталяваньня крыжоў *Народнага Мэмарыялу*.

Прэс-служба *Кансэрватыўна-Хрысьціянскай Партыі — БНФ*. Валеры БУЙВАЛ

ПРЭС-РЭЛІЗ

(Паводле „*Народнай Волі*”, „*Нашай Свабоды*”, радыё „*Свабода*” і інш. Кастрычнік - лістапад 2001 г.)

■ *Аляксандар Старыкевіч* піша пра лукашэнкаўскую „апазыцыю” („*Беларускія лекцыі*”, — „*Народная Воля*”, 19.10.2001): „Многія „апазыцыйныя” дзеячы папросту пераарыентаваліся на добраўпарадкаваньне асабістага побыту. Справа ў тым, што пакуль у краіне дзейнічае таталітарны рэжым, можна разьлічваць на падтрымку звонку, у тым ліку і фінансавую. Як правіла, гэта драбязя, далёкая ад дэклараваных лукашэнкаўскай прапагандай сотняў мільёнаў даляраў. Але на жыцьцё некалькім асобна ўзятым прафэсійным апазыцыянерам цалкам хапае. Часам складваецца ўражаньне, што іхныя пляны дзейнасьці распрацоўваюцца і зацьврджаюцца ў „прэзыдэнцкай” адміністрацыі. У

выніку беларускія дэмакраты з апазыцыянераў, якія валодаюць нейкім уплывам, пераўтварыліся ў дысідэнтаў, здольных фіксаваць факты парушэнняў правоў чалавека і распаўсюджаць інфармацыю пра гэта. Аптымальны варыянт для ўлады, які выключае сур'ёзную пагрозу яе зьменны і ў той жа час стварае бачнасьць дэмакратыі”.

■ У г. *Сьвіслач на Горадзенічыне* невядомыя асобы пашкодзілі помнік **Кастусю Каліноўскаму**. Бюст Сталіна пастаўлены нядаўна, паводле расьняня ўладаў, непадалёк ад помніка беларускаму герою.

■ Расейцы паведамлілі, што не выключаюць аб'яднаньня авіякампаніяў „Белавія” і „Аэрафлёт”. Ужо створаны інвэстыцыйны камітэт, які разглядае мажлівасьць фінансаваньня супольных праектаў. Адзін зь іх — аэрапраект. Адным словам, сьветлыя пэрспэктывы...

■ Паводле дасьледаваньняў спэцыялістаў, 50-ці адсоткам дарослага і дзіцячага насельніцтва Беларусі не хапае вітамінаў А і С, а 30% — вітаміна В. Адсюль у беларусаў і дрэннае здароўе.

■ У сярэдзіне кастрычніка Лукашэнка падпісаў яшчэ адзін гістарычны дэкрэт „Аб павышэньні ролі навукі і рэфармаваньні Акадэміі Навук Беларусі”. Гэтым дакумантам нядаўні саўгасны старшыня даў сабе права прызначаць і адпраўляць у адстаўку прэзыдэнта Акадэміі, а таксама зацьвярджаць яе Прэзыдыюм. Прычым, калі Прэзыдыюм ён абавязуе зацьвярджаць „зь ліку навукоўцаў”, то наконт прэзыдэнта такой агаворкі зроблена не было. І падабраў акадэмікам новага начальніка: „доктара эканамічных навук” са сваёй адміністрацыі, усім вядомага **Міхаіла Мясьніковіча**.

Дарэчы, доктарская дысэртацыя Мясьніковіча была абароненая ў 1998 г., калі ён ужо займаў пасаду кіраўніка адміністрацыі Лукашэнкі. (Пост-савецкаму чыгачу нічога тлумачыць ня трэба.)

■ Нацыянальная тэлерадыёкампанія Беларусі таксама атрымала новага шэфэ. **Ягор Рыбакоў**, уражэнец Навасібірска (горад у Расеі), але скончыў завочна Магілёўскі пэдагагічны інстытут. Яшчэ адзін „рускі з Магілёву”. 30-гадовы дэпутат „палаткі” адразу атрымаў на БТ мянушку „хлопчык з Магілёву”.

■ „*Народная Воля*” надрукавала адкрыты ліст Анатоля Сідарэвіча, дзеяча БСДП(НГ). Ён піша, што „М.Статкевіч — правакатар у дэмакратычным руху (пра гэта сьведчыць і апошняе ягоная з Аляксандрам Фядутам супольная акцыя), што ён і ягоныя людзі ў БСДП(НГ) сьвядома падстаўлялі людзей па-за партыяй пад удары АМАПу, ГБ і пракуратуры, што ён, стварыўшы сабе імідж „мужнага змагара”, злоўжываў і злоўжывае даверам большасьці БСДП(НГ) для забесьпячэньня сваёй сям'і, дабрабыту сваіх людзей у партыі, самавольна, бескантрольна выдаткоўвае сродкі, якія ахвяруюцца (зь Нямецчыны, — В.Б.) на патрэбы партыі”. Урэшце тое, пра што ведалі або здагадаліся амаль усе, было выказана публічна.

■ У гістарычнай частцы *Крычава*, якраз там, дзе пачынаўся ў 12-м стагоддзі старажытны *Крэчут* (так называўся летапісны горад), зьнішчана самае старое ва ўсходняй Магілёўшчыне дрэва. Невядомыя вандалы аблілі дуб-волат бэнзінам і падпалілі апошняе, што зьвязвала Крычаў зь мінулым.

■ У *Мсьціславе* невядомыя вандалы пашкодзілі помнік першадрукару **Пятру Мсьціслаўцу**, які быў устаноўлены 2 верасьня 2001 г. падчас сьвяткаваньня Дня беларускай пісьменнасьці.

■ На сёньняшні дзень калгасы і саўгасы Мсьціслаўшчыны маюць фантастычна вялікую запасычанасьць за ўжо скарыстаную імі электраэнэргію, настолькі грандыёзную па сваіх памерах, што адразу ў яе нават цяжка паверыць. Калгасныя спажывуць раёну павінны канцэрну „Белэнэрга” суму, эквівалентную 2-м мільёнам даляраў.

■ Далёка ня ўсе шматдзетныя маці Беларусі лічацца маці-гераніямі. Так у *Чэрыкаўскім раёне на Магілёўшчыне* такі статус маюць і карыстаюцца адпаведнымі ільготамі толькі 31% усіх маці, што маюць 5 і больш дзяцей. Астатнія злоўжываюць алькаголем, абьякаваў да дзяцей, працягваюць да іх жорсткасьць. Толькі сёлета 9 чэрыкаўскіх жанчын пазбаўленьня мацярынскіх правоў.

■ Лукашэнкаўскія дажынкi-2002 будуць ладзіць у Полацку. Мясцовыя ўлады зьбіраюцца пабудаваць вялікі амфітэатр, прычым не дзе-небудзь, а на самім *Верхнім Замку*, ля сьцены *Сафійскага сабору*. Месца гэтае памятае *Рагвалода і Усяслава*, тут нарадзілася беларуская дзяржаўнасьць. *Верхні Замак абвешчаны ахоўнай тэрыторыяй Полацкага дзяржаўнага гістарычнага запаведніка і там забароненае ўсялякае будаўніцтва*.

Герастратаўскую шалёную ідэю будаўніцтва забавуляльнага амфітэатру ў гістарычнай зоне ўхваліў кіраўнік гарадзкой „вэргыкалі” **Тачыла**.

■ Найвышэйшую ўзнагароду Беларускай дзяржавы — *ордэн Францыска Скарыны* — уручыў Лукашэнка іншаземцу Паўлу Барадзіну. Так адзначана „мужнасьць крамлёўскага заўхожа, працяленай ў нью-ёрскай вязьніцы”. Мяркуем, на чарзе ўзнагароджаньне Кадафі, Хусэйна ды іншых знаёмцаў Лукашэнкі.

■ Удзельнікі міжнароднай канфэрэнцыі „Сусьветная супольнасьць супраць глабалізацыі, злачыннасьці і тэрарызму” атрымалі інфармацыю, што ў 90-я гады найбольшы рост злачыннасьці назіраецца ў Расеі і краінах СНД. Калі ў 1989 г. у РФ дзейнічала 485 крымінальных групавак, то ў 1995 г. ужо 8.222.

■ Ад розных захворваньняў сардэчна-сасудзістай сістэмы ў Беларусі пакутуюць 1,5 мільёна чалавек. У 40% выпадкаў менавіта гэтыя захворваньні прыводзяць людзей да інваліднасьці. Штогод ахвярамі сардэчных хваробаў становяцца ў сярэднім 70 тысячаў чалавек. Гэтыя лічбы назваў дырэктар Рэспубліканскага навукова-практычнага цэнтру „Кардыялёгія” прафэсар *Мікалай Манак*, выступаючы на канфэрэнцыі ў Гомлі.

■ У крызіснай сітуацыі знаходзіцца Аршанскі льнокамбінат — буйное прадпрыемства лёгкай прамысловасьці. Асноўнай праблемай зьяўляецца недахоп сыравіны, выкліканы фінансавымі цяжкасьцямі, што прывяло да зьніжэньня аб'ёму вытворчасьці. Сёньня не працуюць дзьве фабрыкі з трох, што ўваходзяць у склад камбінату. Рабочых адправілі ў вымушаны адпачынак з захаваньнем 60% заробку. Гэта працягваецца ўжо некалькі месяцаў.

Валеры БУЙВАЛ

Беларускія Ведымастьці

Беларускае выданьне

У супрацоўніцтве зь Беларускай Выдавецкай Таварыствам ў Амэрыцы

Рэдакцыя: Зьінон Пазыняк, Галіна Палачаніна

Адрас рэдакцыі: 02-017 Warszawa, Al. Jerozolimskie 125/127

тэл./факс: (+48 22) 628 76 73